सूर्योदय नगरपालिकाका बालबालिका सम्बन्धी

स्थिति प्रतिवेदन - २०८२

"पर्यटकीय नगरी"
"बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त"
सूर्योदय नगरपालिका
फिक्कल, इलाम

सूर्योदय नगरपालिकाका बालबालिका सम्बन्धी

स्थिति प्रतिवेदन - २०८२

"पर्यटकीय नगरी"

"बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त"

सूर्योदय नगरपालिका

फिक्कल, इलाम

प्रकाशन
सूर्योदय नगरपालिका, फिक्कल, इलाम
सम्पर्क: ०२७-५४०४७३
इमेल : suryodayamun@gmail.com,
mowcsc.suryodaya@gmail.com
बेवसाइट : www.suryodayamun.gov.np

शुभकामना मन्तव्य

सूर्योदय नगरपालिकाका बालबालिकाको वर्तमान अवस्थालाई उजागर गर्ने उद्देश्यले तयार पारिएको "सूर्योदय नगरपालिकाको बालबालिकाहरूको स्थिति प्रतिवेदन, २०८२" प्रकाशन हुन लागेकोमा खुसी व्यक्त गर्दछु। बालबालिका आजका कर्णधार र भोलिका नीति निर्माता हुन्। उनीहरूको समग्र विकासबिना समृद्ध सूर्योदयको कल्पना अधुरो रहन्छ। उनीहरूको समुन्नत भविष्य निर्माण गर्नु हामी सबैको साझा दायित्व हो।

यो प्रतिवेदनले बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, संरक्षण र सहभागिताजस्ता बहुआयामिक पक्षहरूको वस्तुनिष्ठ विश्लेषण गरेको छ। प्रतिवेदनमा औंल्याइएका सबल पक्षहरूले हामीलाई थप उत्साहित बनाएको छ भने चुनौती र कमीकमजोरीहरूले भविष्यमा सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्रहरू स्पष्ट पारेका छन्। यसले हामीलाई प्रमाणमा आधारित नीति निर्माण गर्न मार्गनिर्देश गर्नेछ।

यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित तथ्याङ्क र विश्लेषणका आधारमा नगरपालिकाले आगामी दिनमा बालमैत्री नीति, योजना र बजेट निर्माण गर्नेछ। प्रतिवेदनका सिफारिसहरूलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन नगरपालिका प्रतिबद्ध छ। हामी बालबालिकाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै उनीहरूलाई विकासको मूल प्रवाहमा ल्याउन कुनै कसर बाँकी राख्ने छैनौं।

यो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयार गर्न योगदान पुर्याउनुहुने सम्पूर्ण टोली, सरोकारवाला निकाय र कर्मचारीप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै प्रतिवेदनको सफल कार्यान्वयनको कामना गर्दछु।
धन्यवाद!

नगर प्रमुख

प्राक्कथन

बालबालिकाहरू कुनै पनि समाजका सबैभन्दा मूल्यवान सम्पत्ति हुन् र उनीहरूको कल्याण राष्ट्रको भविष्यसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको हुन्छ । नेपालको संविधान, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि-सम्झौता तथा राष्ट्रिय कानूनहरूले बालबालिकाको हक-अधिकारलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेका छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले यी अधिकारहरूको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई सुम्पेको छ । यही कानूनी र नैतिक धरातलमा उभिएर सूर्योदय नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रका बालबालिकाको यथार्थ अवस्थाको चित्रण गरी भावी योजना निर्माण गर्न यो "बालबालिकाहरूको स्थिति प्रतिवेदन, २०८२" तयार पारिएको हो ।

यो प्रतिवेदन केवळ तथ्याङ्कको संगालो मात्र होइन, यो हाम्रा बालबालिकाहरूले बाँचिरहेको यथार्थ, उनीहरूले भोगेका चुनौती र उनीहरूभित्र लुकेका अवसरहरूको ऐना हो । यसले शिक्षा, स्वास्थ्य, संरक्षण, सहभागिता जस्ता महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूमा बालबालिकाको पहुँच र अवस्थाको गहिरो विश्लेषण गर्दछ । प्रतिवेदन तयारीका क्रममा सरकारी, गैर-सरकारी संस्थाका प्रतिवेदन र तथ्याङ्क, विद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्थाका अभिलेखहरूको अध्ययन र सूर्योदय नगरपालिका अन्तर्गतका विभिन्न शाखा र वडा कार्यालयहरूमा विद्यमान तथ्याङ्कहरूलाई आधार मानिएको छ ।

यो प्रतिवेदन नगरपालिकाका नीति निर्माता, योजनाकार, कर्मचारी, साझेदार संस्थाहरू, शिक्षक, स्वास्थ्यकर्मी, र सम्पूर्ण नगरवासीका लागि बालबालिकाको क्षेत्रमा काम गर्न एक महत्वपूर्ण आधार दस्तावेजको रूपमा उपयोगी हुनेछ । यसमा औंल्याइएका सबल पक्षलाई संस्थागत गर्दै र चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्दै अघि बढ्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु ।

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

आभार

"सूर्योदय नगरपालिकाको बालबालिकाहरूको स्थिति प्रतिवेदन, २०८२" लाई यो स्वरूपमा ल्याउन प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुर्‍याउनुहुने सूर्योदय नगरपालिकाका शाखा तथा वडा कार्यालयहरू, सम्पूर्ण व्यक्ति तथा सरोकारवालाहरू, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरू र कर्मचारीहरूप्रति हार्दिक आभार तथा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छौं ।

सर्वप्रथम, सूर्योदय नगरपालिकाका सम्माननीय नगर प्रमुख, नगर उप-प्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सम्पूर्ण वडा अध्यक्षज्यूहरू तथा कार्यपालिका सदस्यज्यूहरूलाई उहाँहरूको निरन्तरको प्रेरणा, मार्गदर्शन र सहयोगका लागि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छौं ।

यस प्रतिवेदनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क तथा जानकारी उपलब्ध गराएर सहयोग गर्नुहुने नगरपालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला तथा बालबालिका शाखा लगायत अन्य शाखाका प्रमुख तथा कर्मचारीहरू, सम्पूर्ण विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरू, स्वास्थ्य चौकीका प्रमुख तथा स्वास्थ्यकर्मीहरू, र नेपाल प्रहरीप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं ।

अध्ययनका क्रममा आ-आफ्ना अनुभव, भोगाइ र सुझावहरू दिएर प्रतिवेदनलाई जीवन्त बनाउन मद्दत गर्नुहुने बाल क्लबका सदस्य बालबालिकाहरू, अभिभावकहरू, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू, र स्थानीय अगुवाहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

साथै, बालबालिकाको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूलाई उहाँहरूको निरन्तरको साझेदारी र प्राविधिक सहयोगका लागि धन्यवाद दिन चाहन्छौं ।

अन्त्यमा, यस प्रतिवेदनको मस्यौदा तयारी, सम्पादन र प्रकाशनमा अहोरात्र खट्नुहुने प्रतिवेदन तयारी समितिका सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई हार्दिक धन्यवाद ।

बाल कल्याण अधिकारी

संक्षिप्त शब्दसूची

संक्षेप (Acronym)	**पूरा रूप (Full Form)**
आ.व.	आर्थिक वर्ष
IEMIS	Integrated Educational Management Information System (एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली)
ECD	Early Childhood Development (प्रारम्भिक बाल विकास)
SEE	Secondary Education Examination (माध्यमिक शिक्षा परीक्षा)
SDG	Sustainable Development Goals (दिगो विकास लक्ष्य)
CBS	Central Bureau of Statistics (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग)
CRC	Convention on the Rights of the Child (बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि)
FGD	Focus Group Discussion (लक्षित समूह छलफल)
NGO	Non-Governmental Organization (गैर-सरकारी संस्था)
ASRH	Adolescent Sexual and Reproductive Health (किशोरकिशोरी यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य)

विषयसूची

विवरण	पेज नं.
शुभकामना मन्तव्य	iv
प्राक्कथन	v
आभार	vi
संक्षिप्त शब्दसूची	vii
विषयसूची	viii
परिच्छेद १: परिचय	१-२
१.१. प्रतिवेदनको पृष्ठभूमि	१
१.२. प्रतिवेदनको उद्देश्य	१
१.३. प्रतिवेदनको क्षेत्र र सीमा	१
१.४. अध्ययन विधि	२
परिच्छेद २: सूर्योदय नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय	२-७
२.१. जिल्लाको परिचय (इलाम जिल्ला)	३
२.२. सूर्योदय नगरपालिकाको परिचय	३
२.३. भौगोलिक अवस्थिति र प्रशासनिक विभाजन	४
२.४. जनसंख्या र जनसांख्यिकीय विवरण	४
२.५. आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था	५
२.६. पूर्वाधारको अवस्था (सडक, पुल, विद्युतीकरण, खानेपानी पूर्वाधार, विद्यालय भवन पूर्वाधार, स्वास्थ्य चौकी र अस्पताल, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पूर्वाधार, आदि)	५
२.७. बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त नगर	७ -९
परिच्छेद ३: शिक्षा स्थिति ७-९	
३.१. विद्यालयहरूको अवस्था	७
३.२. उपस्थितिको दर, पास दर	९
३.३. विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाको पहुँच	९
३.४. पोषण कार्यक्रम	९
३.५. डिजिटल शिक्षा र प्रविधिको पहुँच	९
परिच्छेद ४: स्वास्थ्य र पोषण	१०-११
४.१. खोप तथा नियमित स्वास्थ्य परीक्षण	१०
४.२. कुपोषणको अवस्था	१०
४.३. सरसफाइ अभ्यास र पहुँच	१०
४.४. बालमैत्री स्वास्थ्य सेवा पहुँच	११
परिच्छेद ५: बालअधिकारको सुदृढीकरण र बालमैत्री शासन	११-१२
५.१. बाल अधिकारको प्रवर्द्धन	१२
५.२. बालश्रम बालविवाह	१२
५.३. सुरक्षित र सहयोगी वातावरण निर्माण	१२
परिच्छेद ६: सामाजिक सुरक्षा र सहारा	१३-१५
६.१. अनाथ तथा जोखिममा रहेका बालबालिका	१३

विवरण	पेज नं.
६.२. अपांगता भएका बालबालिकाको अवस्था र सहयोग	१४
६.३. सामाजिक सुरक्षा योजनाहरू	१४
परिच्छेद ७: सांस्कृतिक, खेलकुद र सिर्जनात्मक गतिविधि	१५-१७
७.१. बाल क्लबहरू	१५
७.२. सहभागिता	१६
७.३. सिर्जनात्मक अभ्यास	१६
परिच्छेद ८: नीति, योजना र संस्थागत व्यवस्था	१७-२०
८.१. स्थानीय नीति तथा कानून	१७
८.२. बजेट र लगानी	१८
८.३. संस्थागत समन्वय	२०
परिच्छेद ९: चुनौतीहरू र अवसरहरू	२१-२२
९.१. प्रमुख चुनौतीहरू	२१
९.२. अवसरहरू	२१
परिच्छेद १०: निष्कर्ष र सिफारिसहरू	२२-३५
१०.१. निष्कर्ष	२२
१०.२. सिफारिसहरू	२२
१०.३. केही सान्दर्भिक तस्विरहरू	२४
१०.४. सन्दर्भ सामग्रीहरू	२९
१०.५. अनुसूचीहरू	३०

परिच्छेद १
परिचय

१.१. प्रतिवेदनको पृष्ठभूमि:

प्रत्येक बालबालिकाको अनुहारमा मुस्कान र भविष्यमा उज्यालो सुनिश्चित गर्नु सभ्य समाजको पहिलो कर्तव्य हो । यही आदर्शलाई आत्मसात् गर्दै नेपालको संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को एक हस्ताक्षरकर्ता राष्ट्रको रूपमा नेपाल सरकार बालबालिकाको सर्वोत्तम हितका लागि विश्वव्यापी रूपमा प्रतिबद्ध छ । यसैगरी, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले बालबालिकाको संरक्षण, विकास र समृद्धिको गहन जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई सुम्पेको छ ।

यसै संवैधानिक, कानूनी र नैतिक धरातलमा उभिएर, सूर्योदय नगरपालिका आफ्नो नगरलाई हरेक बालबालिकाका लागि एक सुरक्षित र अवसरयुक्त थलो बनाउन कटिबद्ध छ । सूर्योदय नगरपालिका बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त नगर घोषणा पश्चात यो **"बालबालिकाको स्थिति प्रतिवेदन, २०८२"** पहिलो पटक हो । यो प्रतिवेदन केवल तथ्याङ्कको संग्रह मात्र नभएर, बालबालिकाको भविष्यमा गरिने लगानीको मार्गचित्र हो । यो प्रतिवेदनले नगरपालिकाभित्रका बालबालिकाको जनसंख्या, स्वास्थ्य, शिक्षा, पोषण, संरक्षण र सहभागिता जस्ता जीवनका महत्त्वपूर्ण आयामहरूको वर्तमान अवस्थाको विस्तृत समीक्षा गर्न, हासिल भएका उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गर्न, चुनौतीहरूलाई अवसरमा बदल्न र भावी नीति तथा कार्यक्रमहरूका लागि एक वैज्ञानिक एवं ठोस आधारशिला तयार पार्ने उद्देश्य राखेको छ । यो प्रतिवेदन नगरपालिकाको आगामी आवधिक योजना, वार्षिक बजेट तथा क्षेत्रगत रणनीति निर्माणका लागि एक जीवन्त र मार्गदर्शक दस्तावेजको रूपमा रहनेछ भन्ने हामीले विश्वास लिएका छौँ।

१.२. प्रतिवेदनको उद्देश्य: स्पष्ट दृष्टिकोण, ठोस कार्यदिशा

यो प्रतिवेदनको प्रमुख उद्देश्य सूर्योदय नगरपालिकामा बालबालिकाहरूको अवस्थाको बृहत् र बहुआयामिक अध्ययन गरी उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, सुरक्षा, संरक्षण र सशक्तीकरणका क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने रणनीतिक मार्गदर्शन प्रस्तुत गर्नु हो । सूर्योदय नगरपालिकाको बालमैत्री कायम राख्न बृहत्तर लक्ष्य हासिल गर्न यो प्रतिवेदनले निम्न विशिष्ट उद्देश्यहरू राखेको छ:

- सूर्योदय नगरपालिकाभित्रका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, संरक्षण र सहभागिताको समग्र स्थितिको तथ्यपरक र विस्तृत चित्र प्रस्तुत गर्नु ।
- बालबालिकाको क्षेत्रमा भएका सबल पक्ष, प्रगति, मुख्य चुनौती र अवसरहरूको वस्तुनिष्ठ पहिचान गरी सुधारका क्षेत्रहरू पहिल्याउनु ।
- वैज्ञानिक र प्रमाणमा आधारित तथ्याङ्कहरू जुटाई नगरपालिकाको आगामी आवधिक योजना, वार्षिक नीति, कार्यक्रम र बजेटलाई बालकेन्द्रित बनाउन ठोस आधार प्रदान गर्नु ।
- बालबालिकाको क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी, गैर-सरकारी, निजी क्षेत्र तथा सामुदायिक संस्थाहरूबीच प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य, साझेदारी र अपनत्वको भावना विकास गर्न सहयोग पुर्याउनु ।

१.३. प्रतिवेदनको क्षेत्र र सीमा

१.३.१ क्षेत्र (Scope): अध्ययनको व्यापकता

यस प्रतिवेदनले सूर्योदय नगरपालिकाको भौगोलिक सीमाभित्रका सम्पूर्ण १४ वटै वडाहरूमा बसोबास गर्ने बालबालिकाको अवस्थालाई आफ्नो अध्ययनको केन्द्रमा राखेको छ । संयुक्त राष्ट्रसंघीय बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ तथा नेपालको राष्ट्रिय कानूनले परिभाषित गरेबमोजिम जन्मदेखि १८ वर्ष उमेर समूहका सम्पूर्ण बालबालिकालाई प्रतिवेदनले समान रूपमा समेटेको छ ।

प्रतिवेदनले बाल अधिकारका चार प्रमुख स्तम्भहरूमा आधारित भई बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकाससँग सम्बन्धित निम्न मुख्य विषयगत क्षेत्रहरूको विश्लेषण गरेको छ:

- **शिक्षा र विकास:** विद्यालयमा पहुँच, टिकाउ, गुणस्तर, सिकाइ उपलब्धि र प्रारम्भिक बाल विकास।
- **स्वास्थ्य र पोषण:** आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, पूर्ण खोप, पोषणको स्थिति, मातृ तथा शिशु स्वास्थ्य र स्वास्थ्यसम्बन्धी सचेतना।
- **संरक्षण र सुरक्षा:** बालश्रम, बालविवाह, सबै प्रकारका हिंसा, दुर्व्यवहार, बेचबिखन, अनलाइन सुरक्षा र विपद्मा बालबालिकाको सुरक्षा।
- **सहभागिता र सशक्तीकरण:** बाल क्लब, विद्यालय तथा समुदायमा हुने निर्णय प्रक्रियामा बालबालिकाको अर्थपूर्ण सहभागिता र उनीहरूको सामाजिक सशक्तीकरण।

१.३.२ सीमा (Limitations): स्पष्टता र यथार्थता

यो प्रतिवेदन मुख्यतया आर्थिक वर्ष २०८१/८२ सम्म उपलब्ध तथ्याङ्क, सूचना र अभिलेखहरूमा आधारित छ। प्रतिवेदन तयारीका लागि सूर्योदय नगरपालिकाका विभिन्न शाखा तथा वडा कार्यालयहरूबाट प्राप्त प्राथमिक तथ्याङ्कका साथै केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालयहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट प्रकाशित द्वितीय स्रोतका आधिकारिक सामग्रीहरू (जस्तै: जनगणना, सर्वेक्षण, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन) लाई समेत आधार मानिएको छ।

तसर्थ, यो प्रतिवेदनको विश्लेषण र निष्कर्षहरू उपलब्ध तथ्याङ्कको प्रकृति र समयावधिबाट निर्देशित छन्। तथ्याङ्क र सामाजिक अवस्थाहरू निरन्तर परिवर्तनशील हुने हुँदा भविष्यमा यस प्रतिवेदनलाई नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्दै लैजानु आवश्यक हुनेछ।

१.४. अध्ययन विधि: वैज्ञानिक र सहभागितामूलक दृष्टिकोण

यो प्रतिवेदनलाई विश्वसनीय, वस्तुनिष्ठ र व्यवहारिक बनाउन परिमाणात्मक (Quantitative) र गुणात्मक (Qualitative) दुवै अध्ययन विधिको मिश्रित प्रयोग गरिएको छ।

१.४.१. तथ्याङ्क संकलन विधि:

तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू निम्न स्रोतहरूबाट संकलन गरिएको छ:

- **प्राथमिक स्रोत:** सूर्योदय नगरपालिकाको योजना तथा अभिलेख व्यवस्थापन शाखा, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, स्वास्थ्य शाखा, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक शाखा, सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण शाखा, अपाङ्गता पुनःएकीकरण कार्यक्रम र सम्पूर्ण १४ वटै वडा कार्यालयहरूबाट प्राप्त अद्यावधिक तथ्याङ्कहरू।
- **द्वितीय स्रोत:** केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, शिक्षा मन्त्रालय, स्वास्थ्य मन्त्रालय, तथा विभिन्न गैर-सरकारी संस्थाहरू, पत्रपत्रिका, अनलाइन सामाजिक सञ्जालहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन, सर्वेक्षण र तथ्याङ्कहरू। साथै, बालबालिकाको सवालमा प्रकाशित समाचार, लेख, जर्नल तथा अन्य शैक्षिक अध्ययन सामग्रीहरू।
- **गुणात्मक स्रोत:** सरोकारवालाहरूसँगको छलफल, बाल क्लबका सदस्यहरू, शिक्षक, स्वास्थ्यकर्मी तथा अभिभावकहरूसँग गरिएका लक्षित समूह छलफल (Focus Group Discussions) र अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त गुणात्मक सूचनालाई समेत समावेश गरिएको छ।

१.४.२. तथ्याङ्क विश्लेषण:

संकलित तथ्याङ्कलाई निम्न विधिअनुसार विश्लेषण गरिएको छ:

- **परिमाणात्मक विश्लेषण:** संकलित तथ्याङ्कलाई तथ्याङ्कशास्त्रीय विधि (Statistical Methods) प्रयोग गरी प्रशोधन गरिएको छ र नतिजालाई सरल तथा बोधगम्य बनाउन तालिका, ग्राफ, चार्ट र प्रतिशतमा प्रस्तुत गरी व्याख्यात्मक विश्लेषण गरिएको छ।
- **गुणात्मक विश्लेषण:** लक्षित समूह छलफल र अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त जानकारीलाई विषयगत विश्लेषण (Thematic Analysis) गरी समस्याको गहिराइ, कारण र स्थानीय दृष्टिकोणलाई उजागर गरिएको छ।

परिच्छेद २
सूर्योदय नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय

२.१. जिल्लाको परिचय (इलाम जिल्ला)

"पहाडकी रानी" तथा "चियाको राजधानी" जस्ता उपनामले प्रख्यात इलाम जिल्ला नेपालको कोशी प्रदेशमा अवस्थित एक रमणीय र महत्त्वपूर्ण जिल्ला हो। यसको भौगोलिक विविधता अनुपम छ। अनुकूल हावापानी र हरियाली भू-धरातलका कारण यहाँ विश्वप्रसिद्ध अर्थोडक्स चिया, अलैंची, अदुवा र अकबरे खुर्सानी, अम्रिसो जस्ता नगदे बालीको उत्पादन फस्टाएको छ। कन्याम र फिक्कलका मनमोहक चिया बगान, श्री अन्तुबाट देखिने सूर्योदयको दृश्य, र जैविक विविधताले भरिपूर्ण माइपोखरी जस्ता स्थानहरूले इलामलाई एक प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा स्थापित गरेका छन्।

आर्थिक र ऐतिहासिक दृष्टिकोणले इलामको पहिचान चियासँग अभिन्न रूपमा जोडिएको छ, जहाँ वि.सं. १९२० मा नेपालमै पहिलोपटक चिया खेतीको सुरुवात भएको थियो। यो जिल्ला लाप्चा समुदायको मूल थलो रहेको बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक फूलबारी हो, जहाँ अन्य समुदायहरू पनि सौहार्दपूर्ण रूपमा बसोबास गर्दछन्। यहाँका च्याब्रुङ नाच, साकेला, तोङ्बा जस्ता मौलिक संस्कृतिले जिल्लालाई जीवन्त बनाएको छ। विभिन्न जातजाति र संस्कृतिहरूको अनुपम संगम भएर पनि यहाँ कायम रहेको सामाजिक सद्भाव र सहिष्णुता इलामको सबैभन्दा ठूलो सामाजिक सम्पत्ति हो।

२.२. सूर्योदय नगरपालिकाको परिचय

सूर्योदय नगरपालिका इलाम जिल्लामा अवस्थित १० वटा पालिकाहरूमध्ये एक सुन्दर र पर्यटकीय महत्त्व बोकेको नगरपालिका हो। यसको नामले नै उदाउँदो सूर्यको पहिलो किरणलाई स्वागत गर्ने भूमिलाई सङ्केत गर्दछ। यो नगरपालिका चियाको हरियाली, मनमोहक प्राकृतिक दृश्य, कृषिमा आधारित जीवनशैली र पर्यटकीय सम्भावनाका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा परिचित छ।

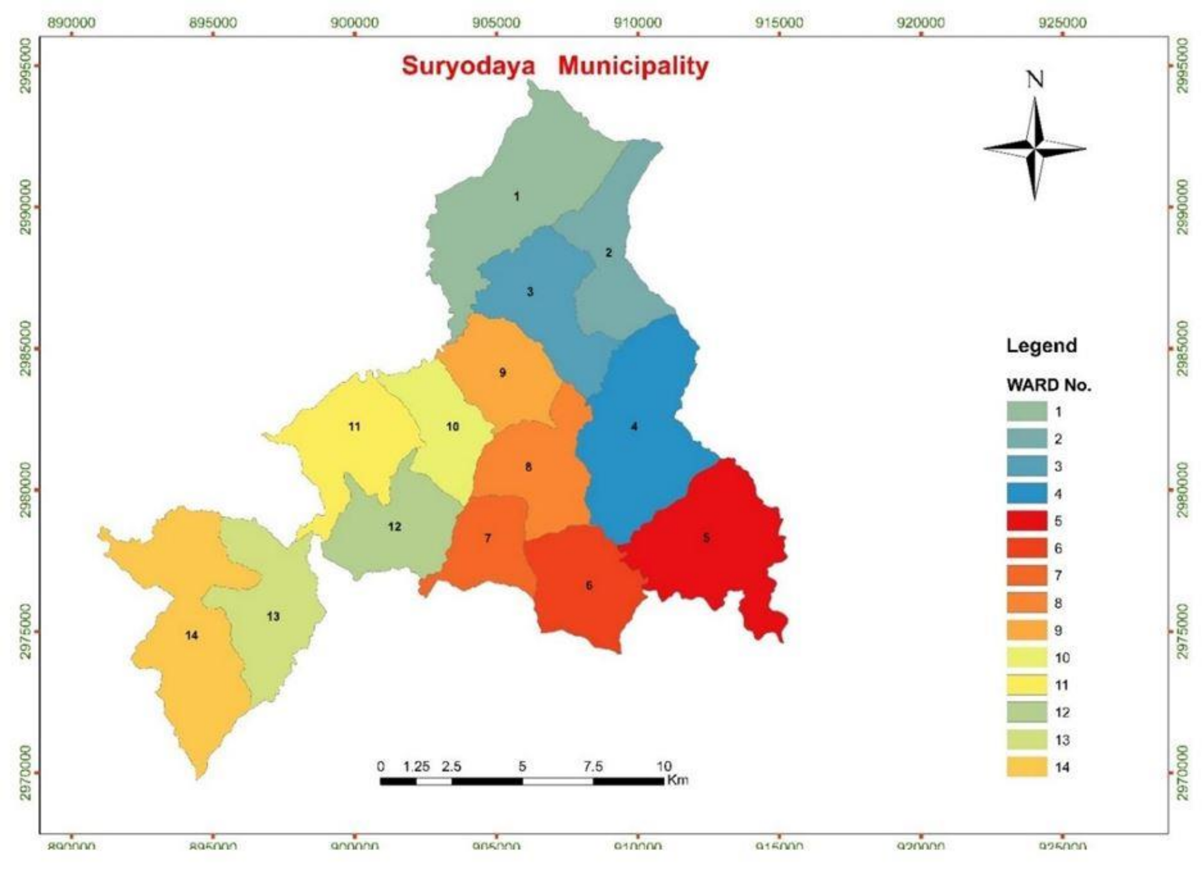

२.३. भौगोलिक अवस्थिति र प्रशासनिक विभाजन

सूर्योदय नगरपालिका २५२.५२ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ र समुद्र सतहबाट करिब ५०० मिटरदेखि २,५०० मिटरसम्मको उचाइमा अवस्थित छ । यस क्षेत्रमा जैविक विविधता र समशीतोष्ण हावापानी पाइन्छ। प्रशासनिक रूपमा, यो नगरपालिका १४ वटा वडाहरूमा विभाजित छ।

२.४. जनसंख्या र जनसांख्यिकीय विवरण

कुनै पनि स्थानको विकास योजना तर्जुमा गर्न त्यहाँको जनसंख्याको बनोट, विशेषगरी बालबालिकाको तथ्याङ्क महत्त्वपूर्ण हुन्छ।

२.४.१. सूर्योदय नगरपालिकाको जनसङ्ख्या

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार, सूर्योदय नगरपालिकाको कुल जनसंख्या ५४७२७ रहेको छ। यसमध्ये २७३८२ जना पुरुष र २७३४५ जना महिलाको सङ्ख्या छ, जुन १००.१४ पुरुष प्रति १०० महिलाको अनुपात हो।

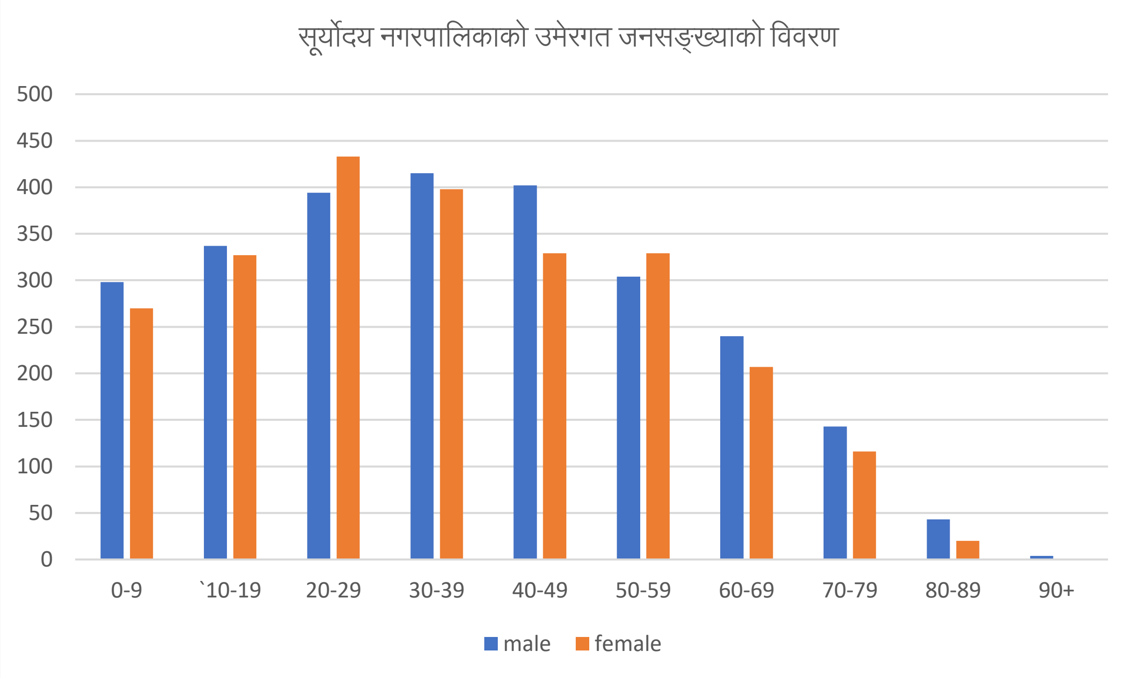

२.५. आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था

सामाजिक रूपमा, यहाँ राई, लिम्बू, गुरुङ, तामाङ, लेप्चा, ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित तथा अन्य जातजातिको सौहार्दपूर्ण बसोबास रहेको छ। यहाँका बासिन्दाहरूको मुख्य पेसा कृषि हो, जसमा चिया, अलैंची, अदुवा, आलु र दुग्ध व्यवसाय प्रमुख छन्। पछिल्ला वर्षहरूमा कन्याम, श्रीअन्तु, फिक्कल जस्ता पर्यटकीय गन्तव्यहरूको विकासले पर्यटन क्षेत्र क्रमशः आर्थिक मेरुदण्डको रूपमा स्थापित हुँदै गएको छ।

२.६. पूर्वाधारको अवस्था

भौगोलिक विकटताका बाबजुद सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको जीवनस्तरलाई सहज बनाउन आवश्यक पर्ने पूर्वाधार विकासमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल गरेको छ। विभिन्न क्षेत्रगत पूर्वाधारहरूको अवस्थालाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ:

यातायात पूर्वाधार: नगरपालिका क्षेत्रभित्र यातायात पूर्वाधारको क्रमशः विकास भइरहेको छ। सूर्योदय नगरपालिका क्षेत्रभित्र कूल ३३३ वटा सडक सञ्जालहरू छन्। जसमध्ये करिब ७२.५३ किलोमिटर कालोपत्रे, १०१.७३ किलोमिटर ग्राभेल (सब-बेस) तथा ७०५.९ किलोमिटर कच्ची सडक सञ्जालले नगरका सबै वडाहरूलाई जोडेको छ। यसका साथै, ठूला/साना खोलाहरूमा पक्की पुल तथा झोलुङ्गे पुल निर्माण भइसकेकाले बालबालिकाहरूको विद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्थासम्मको पहुँच सहजता प्राप्त गरेको छ। सूर्योदय नगरपालिकाको नगर यातायात गुरुयोजना अनुसार सडकहरूको तपसिल बमोजिमको तालिका प्रस्तुत गरिएको छ।

S.N	Description	No. of Roads	Blacktopped (km)	Gravelled(km)	Earthern(km)
1	SRN	3	48.2	2.45	2.41
2	DRCN	10	10.83	16.2	34.56
Sub- Total		**13**	**59.03**	**18.65**	**36.97**
3	A	34	8.79	58.6	91.46
4	B	3	1.13	9.15	9.91
5	C	67	0.75	11.61	247.27
6	D	216	2.83	3.72	320.29
Sub- Total		**320**	**13.5**	**83.08**	**668.93**
GRAND TOTAL		**333**	**72.53**	**101.73**	**705.9**

आधारभूत सेवा (विद्युत र खानेपानी): नगर क्षेत्रभित्रका करिब ९९% घरपरिवारले विद्युत वा वैकल्पिक ऊर्जा (सोलार) को सुविधा उपभोग गरिरहेका छन्। सूर्योदय नगरपालिकाको जनसहभागितामा आधारित सौर्य सडक बत्ती कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०८० अनुसार सञ्चालन भएको कार्यक्रमले विपन्न घरपरिवारका बालबालिकाको अध्ययन तथा दैनिक जीवनयापनमा समेत सकारात्मक प्रभाव पारेको छ। त्यसैगरी, करिब ९९% घरपरिवारले स्वच्छ खानेपानीको उपभोग गर्न पाएका छन्। साथै सबै घरमा शौचालय रहेको छ । सफा शौचालयको प्रयोगले विभिन्न रोगबाट बालबालिकालाई बचाउन मद्दत पुगेको छ। सूर्योदय नगरपालिकाले खानेपानी पाइप, विद्युत पोल तथा ग्याबिन जाली वितरण सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरी वार्षिक रुपमा खानेपानी मर्मत तथा विद्युत पोल परिवर्तन र विस्तारमा जोड दिइरहेको छ।

स्वास्थ्य पूर्वाधार: नगरवासी, विशेषगरी बालबालिका र महिलाको स्वास्थ्यलाई प्राथमिकतामा राख्दै हाल सूर्योदय नगरपालिका अन्तर्गत २ वटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, १ वटा आयुर्वेद औषधालय, ६ वटा स्वास्थ्य चौकी, १ वटा सहरी स्वास्थ्य केन्द्र, १ वटा हेल्थ डेस्क, २४ वटा खोप क्लिनिक, ३२ वटा गाउ घर क्लिनिक र १ वटा १५ शैयाको नगर अस्पताल सञ्चालित छन्। र १७६ जना महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाबाट निरन्तर स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भइरहेको छ।

शैक्षिक पूर्वाधार: शिक्षा क्षेत्रमा, विशेषगरी बालबालिकाको सिकाइलाई गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री बनाउन महत्वपूर्ण पहल भएको छ। सामुदायिक विद्यालयहरूमा सिकाइमा प्रभावकारिता ल्याउन Smart Board जडान गरिएको छ। शिक्षकहरूको नियमित अनुगमनका लागि E-Attendance र CCTV को समेत व्यवस्था गरिएको छ। विद्यार्थीहरूको प्रयोगात्मक ज्ञान अभिवृद्धिका लागि Science and Math Lab स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ भने Robotics Lab को स्थापना गर्न आगामी आ.व. को बजेटमा कार्यक्रम समावेश गरिएको छ।

सूचना प्रविधि पूर्वाधार

सूर्योदय नगरपालिकाले सेवा प्रवाहलाई आधुनिक, प्रभावकारी र नागरिकमैत्री बनाउन सूचना प्रविधिको पूर्वाधार विकासमा महत्त्वपूर्ण लगानी गरेको छ। नगरपालिकाको कार्यप्रणालीलाई सुरक्षित र छरितो बनाउन क्लाउड-मा आधारित सर्भर (Cloud-Based Server) र डिजिटल हस्ताक्षर (Digital Signature) को प्रयोग कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। विभिन्न इन्टरनेट सेवा प्रदायक (ISP) हरूसँगको सहकार्यमा नगरका सबै क्षेत्रहरूमा इन्टरनेटको पहुँच विस्तार गरिएको छ, जसले डिजिटल साक्षरता र सञ्चारमा सहजता ल्याएको छ।

योजना निर्माण र तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई सुदृढ गर्न भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) मार्फत विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था, सार्वजनिक स्थल लगायतका महत्त्वपूर्ण संरचनाहरूको नक्साङ्कन (Mapping) गर्ने कार्य भइरहेको छ। साथै, स्थानीय मौसमसम्बन्धी तथ्याङ्क संकलनका लागि नगरपालिका कार्यालयमा Weather Station समेत जडान गरिएको छ। कर्मचारीहरूको प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न कृत्रिम बौद्धिकता (AI) र GIS जस्ता विषयमा तालिम प्रदान गरिएको छ। क्षेत्रगत सेवाहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाउन कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धी जानकारीका लागि suryodayakrishi.gov.np पोर्टल र पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि होटल तथा होमस्टेहरूको एकीकृत मोबाइल एप्लिकेसन (App) सञ्चालनमा छन्। आन्तरिक तथा बाह्य सञ्चारलाई छिटो बनाउन चिठीपत्रको प्रयोगलाई न्यूनीकरण गर्दै इमेल र सामाजिक सञ्जालजस्ता डिजिटल माध्यमहरूको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिइएको छ।

मनोरञ्जन तथा खेलकुद पूर्वाधार: बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र सामाजिक विकासका लागि मनोरञ्जन र खेलकुद अपरिहार्य छ। यसलाई मनन् गर्दै नगर क्षेत्रभित्रका विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरूलाई बालमैत्री बनाउने र बालबालिकाको मनोरञ्जनका लागि बाल उद्यान तथा फन पार्क निर्माणको कार्य अघि

बढाइएको छ। शारीरिक तन्दुरुस्ती, जीवनको अनुशासन, आत्मविश्वास र सम्मानको लागि खेलिने विभिन्न खेलकुदका लागि सूर्योदय नगरपालिका क्षेत्रभित्र खेलमैदानहरू निर्माण भई विभिन्न खेलहरू समेत नियमित सञ्चालन भइरहेको छ ।

समग्रमा, सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासलाई केन्द्रमा राख्दै विभिन्न क्षेत्रमा लक्षित पूर्वाधारहरू निर्माण एवम् सञ्चालन गरिरहेको छ।

२.७. बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त नगर

"सूर्योदय नगर, पर्यटकीय शहर; बालमैत्री बनाउने हाम्रो रहर" भन्ने मूल नारालाई आत्मसात् गर्दै सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धनमा एक ऐतिहासिक उपलब्धि हासिल गरेको छ। बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७८ ले निर्धारण गरेका ५१ वटा सूचक र नगरपालिकाले थप गरेका ३ वटा सूचक गरी कुल ५४ वटा सूचकहरू सफलतापूर्वक पूरा गरी मिति २०७९ साल भाद्र २९ गते सूर्योदय नगरपालिकालाई "बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त पालिका" घोषणा गरिएको छ। यो घोषणा केवल एक औपचारिक मान्यता मात्र नभई, नगर क्षेत्रभित्रका बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित गर्न नगरपालिकाको दृढ प्रतिबद्धताको प्रमाण हो । यसले बालबालिकालाई स्वतन्त्रतापूर्वक बढ्न, खेल्न र सिक्नका लागि सुरक्षित, सम्मानजनक र प्रोत्साहित वातावरण प्रदान गरेको छ।

बालमैत्री शासनको अवधारणाले मूलतः चार प्रमुख पक्षहरू: बाल बचाउ, बाल संरक्षण, बाल विकास, र बाल सहभागितालाई प्राथमिकतामा राखेको छ। यसका लागि बालमैत्री पूर्वाधार निर्माण, सुरक्षित खेल मैदानको व्यवस्था, मनोरञ्जनका सुविधाहरू र गुणस्तरीय शैक्षिक अवसरहरू सिर्जना गर्न नगरपालिकाले निरन्तर लगानी र सहकार्य गरिरहेको छ। यो दिगो परिवर्तन सिर्जना गर्न सरकारी निकायहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, समुदायहरू र अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारहरूसँगको समन्वयलाई अझ बलियो बनाइएको छ।

परिच्छेद ३
शिक्षा स्थिति

शिक्षा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासको आधारस्तम्भ हो र यसले उनीहरूको भविष्यको मार्गचित्र कोर्दछ। सूर्योदय नगरपालिकाले आफ्ना बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य शिक्षा प्रदान गर्न विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। यस परिच्छेदमा नगरपालिकाभित्रको शैक्षिक संरचना, विद्यार्थीहरूको सहभागिता, सिकाइ उपलब्धि, शैक्षिक पहुँचमा रहेका अवरोधहरू र सुधारका क्षेत्रहरूको विस्तृत विश्लेषण गरिएको छ।

३.१ विद्यालयहरूको अवस्था

३.१.१ विद्यालय संख्या

हाल सूर्योदय नगरपालिकामा ९६ वटा शिक्षण संस्थाहरू सञ्चालनमा छन्, जसमध्ये ६४ वटा सामुदायिक विद्यालय, ३१ वटा संस्थागत (निजी) विद्यालय र १ वटा क्याम्पस रहेको छ।

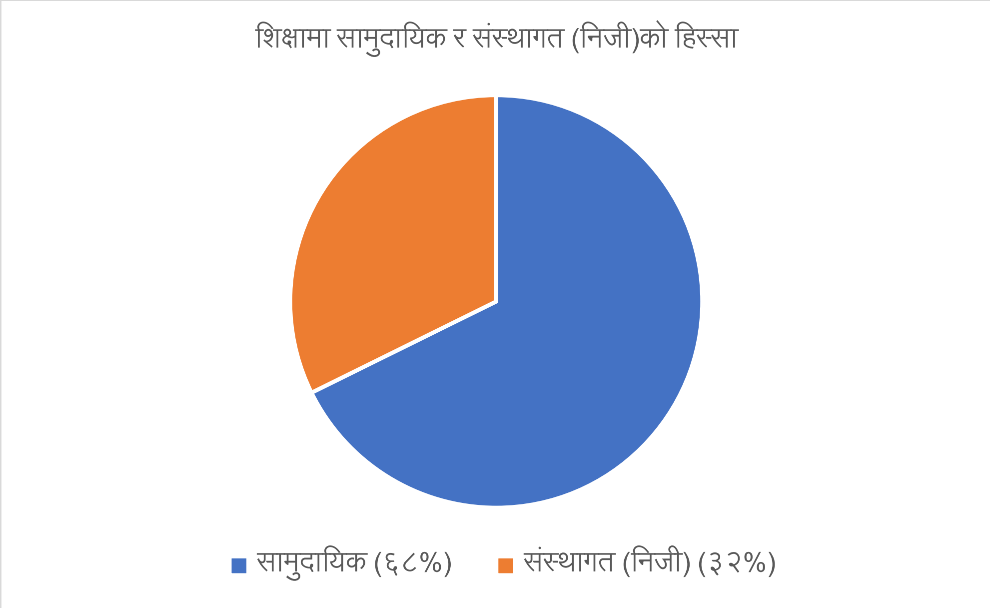

३.१.२. तहगत विवरण

तह	जम्मा सङ्ख्या	सामुदायिक	संस्थागत
पूर्व प्राथमिक	१	०	१
१-३	४	४	०
१-५	३८	३०	८
१-८	१९	११	८
१-१०	१७	६	११
१-१२	१०	८	२
निजी गुठी १-१०	१	०	१
गुम्बा पाठशाला १-५	१	१	०
संस्कृत पाठशाला	१	१	०
क्याम्पस	१	१	०
सामुदायिक सिकाई केन्द्र	३	३	०
जम्मा	९६	६५	३१

३.१.३. बाल विकास केन्द्र (ECD)

नगरपालिका क्षेत्रभित्र हाल ५५ वटा बाल विकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा छन्, जुन अधिकांश सामुदायिक विद्यालयको हाताभित्रै रहेका छन् । बालमैत्री शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था र सहजकर्ताहरूको क्षमता विकासमार्फत सिकाइको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिएको पाइन्छ ।

३.१.४. भौतिक पूर्वाधारको अवस्था (कक्षाकोठा, शौचालय, खानेपानी)

विद्यालयको भौतिक पूर्वाधारले सिकाइ वातावरणमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने यथार्थलाई आत्मसात् गर्दै नगरपालिकाले यस क्षेत्रमा उल्लेख्य लगानी गरेको छ ।

भवन तथा कक्षाकोठा: नगरपालिकाका अधिकांश विद्यालयहरूमा पक्की भवन रहेको छ । फर्निचरको व्यवस्थापन तथा मर्मत सम्भारका लागि वार्षिक रूपमा बजेट विनियोजन गरी कक्षाकोठाहरूलाई विद्यार्थीमैत्री, उज्यालो र सुरक्षित बनाउन निरन्तर स्तरोन्नति गर्ने कार्य भइरहेको छ ।

शौचालय र खानेपानी: बालबालिकाको स्वास्थ्य र स्वच्छतालाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै सबै विद्यालयहरूमा छात्र र छात्राका लागि छुट्टाछुट्टै शौचालयको व्यवस्था सुनिश्चित गरिएको छ। शौचालयमा पानीको नियमित आपूर्तिका लागि पूर्वाधार निर्माण गरिए पनि सुक्खायाममा केही विद्यालयहरूमा देखिने पानीको अभावको दिगो समाधानका लागि प्रयासहरू भइरहेका छन्।

खेलकुद पूर्वाधार: बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकासका लागि विद्यालय खेलमैदान निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने, र आवश्यक खेलकुद सामग्रीहरू उपलब्ध गराउन नगरपालिकाले हरेक वर्ष बजेट विनियोजन गर्दै आएको छ।

३.२. उपस्थितिको दर, पास दर

३.२.१. नियमित उपस्थितिको औसत दर

विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको नियमित उपस्थिति दर लगभग शतप्रतिशत नै रहेको पाइएको छ, जसले शैक्षिक क्रियाकलापमा बालबालिकाको सक्रिय सहभागितालाई देखाउँछ।

३.२.२. शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात

नगरपालिकाको समग्र शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात औसतमा १:१२ रहेको छ। केही विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दीको अभाव रहेकाले दरबन्दी मिलान भइरहेको छ।

३.२.३. SEE पास दर (ग्रेड अनुसार)

शैक्षिक गुणस्तरको एक महत्वपूर्ण मापक मानिने माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (SEE) को नतिजामा सुधार देखिएको छ। SEE २०८० मा ४०% रहेको समग्र पास दर SEE २०८१ मा बढेर ७५.२१% पुगेको छ। यो दर वृद्धिले गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने सवालमा गरिएका प्रयासहरू सकारात्मक दिशातर्फ उन्मुख रहेको देखाउँछ। तथापि यस प्रयासमा अझ मिहिनेत गर्नुपर्ने देखिन्छ। २०८१ को SEE मा सामुदायिक विद्यालयतर्फ फिक्कल माध्यमिक विद्यालयबाट आशिका राई र संस्थागत विद्यालयतर्फ Everland International Academy बाट नामसाम राईले सबैभन्दा उत्कृष्ठ अंक 3.86GPA हासिल गर्न सफल भएका छन्।

३.३. विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाको पहुँच

समावेशी शिक्षाको अवधारणा अनुरूप विशेष आवश्यकता (अपांगता) भएका बालबालिकालाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउनु नगरपालिकाको दायित्व हो। हाल करफोक विद्या मन्दिरमा स्रोत कक्षा सञ्चालनमा रहेको छ। अपांगता-मैत्री भौतिक संरचना (र्याम्प, ह्वीलचेयर-मैत्री शौचालय) निर्माण, विशेष तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था र सहयोगी शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धतामा बृद्धि गरी पहुँचबाहिर रहेका बालबालिकालाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन थप लक्षित कार्यक्रम आवश्यक रहेको देखिन्छ।

३.४. पोषण कार्यक्रम

शिक्षालाई स्वास्थ्य र पोषणसँग जोड्ने उद्देश्यले सरकारले सञ्चालन गरेको विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम नगरपालिकाका सबै सामुदायिक आधारभूत विद्यालयहरूमा लागू भएको छ। यस कार्यक्रमले बालबालिकाको पोषण स्थितिमा सुधार ल्याउनुका साथै विद्यालयमा उनीहरूको उपस्थिति र निरन्तरता बढाउन सकारात्मक भूमिका खेलेको छ। खाजाको स्वच्छता, पौष्टिकता र विविधतामा थप ध्यान दिनु सबैको जिम्मेवारी हुन्छ।

३.६. डिजिटल शिक्षा र प्रविधिको पहुँच

गुणस्तरीय शिक्षा बालमैत्री शासनको आधारशिला भएकाले नगरपालिकाले आफ्नो वार्षिक बजेटको उल्लेख्य हिस्सा शिक्षा सुधारमा लगानी गरेको छ। प्रविधिको बढ्दो प्रयोगसँगै शिक्षालाई प्रविधिमैत्री बनाउन विद्यालयहरूमा कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान तथा गणित प्रयोगशाला (Science and Math Lab), Smart Board को व्यवस्था गरिएको छ। साथै, शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको सुरक्षा र अनुगमनका लागि E-

Attendance र CCTV जडान जस्ता आधुनिक प्रविधिमा नगरपालिकाले निकै लगानी गरेकोछ। यस्ता गतिविधिले बालबालिकाको सिकाइलाई थप ऊर्जाशील र प्रभावकारी बनाएको छ।

परिच्छेद ४
स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई

बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र संवेगात्मक स्वास्थ्य उनीहरूको समग्र विकास र सुखद भविष्यको आधारस्तम्भ हो। स्वस्थ बालबालिकाले मात्र शिक्षामा राम्रो प्रदर्शन गर्न र समाजमा सक्रिय रूपमा सहभागी हुन सक्छन् भन्ने तथ्यलाई आत्मसात् गर्दै सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको स्वास्थ्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। नेपालमा विद्यमान बाल कुपोषणको समस्यालाई सम्बोधन गर्न नगरपालिकाले पोषणमैत्री तथा वातावरणमैत्री नगर निर्माणको नीति अवलम्बन गरेको छ। यसअन्तर्गत, विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रमलाई थप पोषणयुक्त बनाउने, सार्वजनिक स्थलहरूमा स्तनपान कक्षको व्यवस्था गर्ने, र विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूसँगको साझेदारीमा कुपोषणविरुद्ध लड्ने जस्ता रणनीतिक पहलहरू अगाडि बढाइएका छ।

तसर्थ, यस अध्यायमा बालबालिकाको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच, खोपको अवस्था, पोषण, सरसफाइ र बालमैत्री स्वास्थ्य सेवाको स्थितिको विस्तृत विश्लेषण गरिएको छ, जसले उनीहरूको समग्र स्वास्थ्य सुनिश्चित गर्ने नगरपालिकाको प्रतिबद्धतालाई उजागर गर्दछ।

४.१. खोप तथा नियमित स्वास्थ्य परीक्षण

मातृ तथा बाल स्वास्थ्य सुनिश्चित गर्न सूर्योदय नगरपालिकाले गर्भवती जाँच, सुरक्षित मातृत्व सेवा र उत्तर प्रसुति जाँचलाई प्राथमिकतामा राखेको छ। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा नियमित गर्भ जाँच गराउने, आइरन चक्की सेवन गराउने, र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको सहयोगमा सुत्केरी हुने सङ्ख्या नियमित बृद्धि भएको पाइएको छ। यसमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको भूमिका र स्वास्थ्य संस्थाहरूको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ। सुत्केरी भएको घरमै स्वास्थ्यकर्मीहरू गई आमा र बच्चाको स्वास्थ्य परीक्षण र सरसल्लाह समेत दिइरहेको छ।

रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता विकासका लागि खोप कार्यक्रम एक प्रभावकारी माध्यम हो। सूर्योदय नगरपालिका क्षेत्रभित्र राष्ट्रिय खोप तालिका अनुसार बालबालिकालाई पूर्ण खोप घोषणा भएपश्चात आ.व. ०८१/८२ मा समेत निरन्तरता दिई दिगोपानाको कार्य सुनिश्चित गरिएको छ। यो सफलतामा स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरू, खोप क्लिनिकहरू, गाउँ घर क्लिनिक, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको निरन्तर सक्रियता र अभिभावकहरूको बढ्दो चेतनाले महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ।

४.२. कुपोषणको अवस्था

खोप कार्यक्रममा सफलता हासिल भए तापनि कुपोषणको समस्या सूर्योदय नगरपालिकामा बालबालिकाको स्वास्थ्यसम्बन्धी एक प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेको छ। स्वास्थ्य शाखाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, हाल २ जना बालबालिका मध्यम कुपोषण (MAM) बाट प्रभावित छन्। नगरपालिकाले कुपोषित बालबालिकाको शीघ्र उपचार र पुनर्स्थापनाका लागि एक वटा OTC (Outpatient Therapeutic Care) Center को सञ्चालन गरिएको छ।

४.३. सरसफाइ अभ्यास र पहुँच

४.३.१. दैनिक साबुन पानीले हात धुने बालबालिकाको प्रतिशत

सरसफाइको अभ्यास प्रत्यक्ष रूपमा बालबालिकाको स्वास्थ्यसँग जोडिएको हुन्छ। सूर्योदय नगरपालिकाका विद्यालय तथा समुदायस्तरमा सचेत अभिभावकहरूका कारण व्यक्तिगत सरसफाइमा उल्लेखनीय प्रगति

भएको छ । विशेषगरी खाना खानुअघि र शौचालय प्रयोग गरिसकेपछि साबुन-पानीले मिचिमिची हात धुने बानीको विकासकाले यो अभ्यास गर्ने बालबालिकाको प्रतिशत लगभग सय पुगेको छ ।

४.३.२ स्वच्छ शौचालयको पहुँच भएका घरपरिवार र विद्यालय

सूर्योदय नगरपालिका खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा भइसकेको छ । यहाँका लगभग सबै घरपरिवारमा सफा शौचालयको पहुँच छ । जसले सरसफाइ र स्वच्छता प्रवर्द्धनमा मद्दत पुगेको छ । तथापि, सार्वजनिक स्थानहरूमा रहेका शौचालयहरूमा भने सरसफाइ र पानीको दिगो उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

४.४. बालमैत्री स्वास्थ्य सेवा पहुँच

४.४.१ बालमैत्री स्वास्थ्य संस्थाको संख्या र अवस्था

बालबालिका बिरामी हुँदा उनीहरूलाई प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवा बालमैत्री हुनुपर्दछ । यसको अर्थ, स्वास्थ्यकर्मीहरूको व्यवहार, स्वास्थ्य संस्थाको वातावरण र उपचार प्रक्रिया बालबालिकाको उमेर र मानसिक अवस्था अनुकूल हुनु हो । हाल नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरू बालमैत्री भए तापनि बालबालिकाका लागि छुट्टै कक्ष रहने र मैत्रीपूर्ण वातावरणको व्यवस्थाका लागि कदम चाल्न जरुरी छ।

४.४.२. Sexual and Reproductive Health सम्बन्धी शिक्षा

किशोर-किशोरीहरूको स्वास्थ्य, विशेषगरी किशोरकिशोरी यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य (ASRH), एक संवेदनशील तर महत्वपूर्ण विषय हो । विद्यालयको पाठ्यक्रममा आधारित पाठ्यपुस्तक, सामाजिक सञ्जाल, शिक्षक, अभिभावक, स्वास्थ्य संस्थाहरू लगायत अतिरिक्त क्रियाकलापमार्फत ASRH सम्बन्धी केही जानकारीहरू प्राप्त भएको पाइएको छ । सही र उमेर-उपयुक्त जानकारीका लागि हाल ४ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा किशोर-किशोरीमैत्री परामर्श केन्द्र (Adolescent-Friendly Health Clinic) स्थापना गरी उनीहरूलाई गोप्य र मैत्रीपूर्ण सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ । प्रत्येक आ.व. मा थप ३/३ वटा गरी सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा किशोर-किशोरीमैत्री परामर्श केन्द्र निर्माण गर्ने लक्ष्य स्वास्थ्य शाखाले राखेको छ।

४.४.३. मानसिक स्वास्थ्य परामर्श सेवाको पहुँच

बालबालिका तथा किशोर-किशोरीहरूमा देखिने मानसिक स्वास्थ्य समस्याहरू (जस्तै: तनाव, डिप्रेसन, कुलत) लाई समयमै सम्बोधन गर्न नगरपालिकाले परामर्श सेवामा पहुँच विस्तार गर्न थालेको छ । विद्यालयहरूमा मनो-सामाजिक परामर्शदाताको व्यवस्था गर्न र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मानसिक स्वास्थ्य सेवालाई एकीकृत गर्न साझेदार संस्थाहरूसँग सहकार्य भइरहेको छ । यसले बालबालिकालाई आफ्ना समस्याहरू खुलेर राख्न र आवश्यक सहयोग प्राप्त गर्न एक सुरक्षित वातावरण प्रदान गर्नेछ ।

परिच्छेद ५
बाल अधिकारको सुदृढीकरण र बालमैत्री शासन

सूर्योदय नगरपालिकालाई 'बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त नगर' घोषणा हुनु बालबालिकाको अधिकारप्रतिको हाम्रो सामूहिक प्रतिबद्धताको प्रतिफल हो । प्रत्येक बालबालिकालाई सम्मानपूर्वक बाँच्न, विकास गर्न, संरक्षित हुन र आफ्ना विचारहरू व्यक्त गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्नु हाम्रो मूल मर्म हो । नेपालको संविधान र बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिले निर्दिष्ट गरेका सिद्धान्तहरूलाई आत्मसात् गर्दै यस परिच्छेदमा सूर्योदय नगरपालिकामा बाल अधिकार संरक्षणका उपलब्धिहरू, चुनौती सामना गर्न चालिएका रणनीतिक कदमहरू र बालमैत्री शासनलाई दिगो बनाउन गरिएका प्रयत्नहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

५.१ बाल अधिकारको प्रवर्द्धन

बाल अधिकारको सम्मान र संरक्षणलाई संस्थागत गर्न नगरपालिकाले बहुआयामिक रणनीतिहरू अवलम्बन गरेको छ, जसका सकारात्मक परिणामहरू देखिन थालेका छन्:

विद्यालयको पाठ्यक्रममै बालअधिकार सम्बन्धी विषयवस्तुलाई राखिएको छ । सैद्धान्तिक ज्ञानलाई व्यवहारमा रूपान्तरण गर्न विद्यालयहरूमा अनुभवजन्य सिकाइ र बाल क्लबमार्फत अभ्यास गराउने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिएको छ ।

बालबालिकाको आवाजलाई नीति निर्माण तहसम्म पुऱ्याउन नगरपालिका प्रतिबद्ध छ । बाल क्लब तथा बाल सञ्जालहरू योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सक्रिय सहभागी छन् । बाल क्लबका सुझावहरूलाई वडा तथा नगरस्तरीय योजनामा समावेश गर्ने गरिएको छ, जसले बालबालिकाको सहभागितालाई औपचारिक र प्रभावकारी बनाएको छ ।

नगरपालिकाले ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको जन्म दर्तामा उल्लेखनीय सफलता हासिल गरेको छ । अत: हाल शिशु जन्मेको ३५ दिनभित्रै अनिवार्य रुपमा जन्मदर्ता गर्ने/ गराउने व्यवस्थालाई कडाईका साथ लगिएको छ । जसले उनीहरूको कानुनी पहिचान र राज्यका सेवामा पहुँच सुनिश्चित गरेको छ ।

५.२ बालश्रम र बालविवाह

बालश्रम र बालविवाहलाई सामाजिक कलंकका रूपमा लिँदै सूर्योदय नगरपालिकाले यस्ता समस्याहरू विरुद्ध शून्य सहनशीलताको एकीकृत नीति अवलम्बन गरेको छ । गरिबी जोखिममा रहेका बालबालिकाका लागि शैक्षिक छात्रवृत्ति जस्ता प्रभावकारी पहलहरू अघि बढाएको छ । यसका साथै, चिया बगान, होटल तथा अन्य व्यावसायिक क्षेत्रसँगको सहकार्यमा बालबालिकाहरूलाई श्रममा प्रयोग नगर्ने प्रतिबद्धता स्वरूप "म बालश्रम प्रयोग गर्दिन ।" भन्ने स्टिकर टाँस गरी बालश्रममुक्त समाज निर्माणको सन्देश प्रवाह गरिएको छ। महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक शाखाबाट प्राप्त आ.व. ०८१/८२ को तथ्याङ्क अनुसार सूर्योदय नगरपालिका क्षेत्रभित्र कुनै पनि बालविवाहको घटना नभएको र यस्ता कुनै मुद्दा फेला नपरेको भनी दावि गरिएको छ । बालविवाह विरुद्धको अभियानलाई दिगो बनाउन विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, समाजसेवी तथा बुद्धिजीवीहरूमार्फत टोलस्तर, समुदायस्तर र घरघरमै निरन्तर सचेत गराउने कार्यले यसलाई निरुत्साहित गर्न थप मद्दत पुऱ्याएको छ । समग्रमा, प्रत्येक वडा कार्यालयमा स्थापित बाल सूचना केन्द्रमार्फत बालश्रम, बालविवाह तथा बालबालिकासम्बन्धी अन्य घटनाहरूको तत्काल रिपोर्टिङ गर्ने र रोकथाम गर्ने संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाइएको छ, जसले बाल संरक्षणलाई संस्थागत गर्न बलियो आधार प्रदान गरेको छ ।

५.३ सुरक्षित र सहयोगी वातावरणको निर्माण

बालबालिकालाई सबै प्रकारका हिंसा, दुर्व्यवहार र शोषणबाट मुक्त गरी एक सुरक्षित र सहयोगी वातावरणमा हुर्किने अवसर प्रदान गर्नु सूर्योदय नगरपालिकाको सर्वोच्च प्राथमिकता हो । यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि नेपाल प्रहरी, नगर प्रहरी, न्यायिक समिति, माइती नेपाल र शक्ति समूह लगायत विभिन्न सरकारी तथा गैर-सरकारी संस्थाहरूसँगको सहकार्य र समन्वयमा निरन्तर सचेतनामूलक अभियानहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । यसका साथै, बालबालिकामाथि हुन सक्ने यौन दुर्व्यवहार जस्ता गम्भीर अपराध रोकथामका लागि घर तथा विद्यालयहरूमा 'गुड टच र ब्याड टच' जस्ता विषयमा चेतनामूलक जानकारीहरू निरन्तर सम्प्रेषण गरिएको छ । बालबालिकाको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यलाई ध्यानमा राख्दै विद्यालयहरूमा शारीरिक तथा मानसिक सजायलाई पूर्ण रूपमा निषेध गरिएको छ । जसका कारण भयरहित, सुरक्षित, स्वच्छ र प्रेरणादायी वातावरणको रूपमा सूर्योदय नगरपालिकालाई स्थापित गरिएको छ ।

परिच्छेद ६

सामाजिक सुरक्षा र सहारा

सामाजिक सुरक्षा र सहारा बालबालिकाको संरक्षण र विकासको एक महत्वपूर्ण तथा अभिन्न अंग हो। यसले विशेषगरी जोखिममा रहेका, अनाथ, अपांगता भएका र विभिन्न कारणले मूल प्रवाहबाट पछाडि परेका बालबालिकाहरूलाई राज्यद्वारा प्रदान गरिने संरक्षण, सहयोग र अवसरहरूको समग्रतालाई जनाउँछ। सूर्योदय नगरपालिकाले नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेको सामाजिक सुरक्षाको हकलाई कार्यान्वयन गर्दै आफ्ना क्षेत्रभित्रका प्रत्येक बालबालिकालाई सुरक्षित र सम्मानित जीवनयापन गर्ने वातावरण निर्माण गरिरहेको छ। नगरपालिका क्षेत्रभित्रका जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेका बालबालिकाको स्थिति, उनीहरूका लागि गरिएका सहयोगका प्रयासहरू र सामाजिक सुरक्षा योजनाहरूको पहुँच तथा प्रभावकारिताको विश्लेषण गरिएको छ।

६.१. अनाथ तथा जोखिममा रहेका बालबालिका

अभिभावकीय संरक्षणको अभावमा रहेका बालबालिकाहरू शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र आर्थिक रूपमा सबैभन्दा बढी जोखिममा हुन्छन्। उनीहरूको उचित हेरचाह, शिक्षा र संरक्षणको अभावमा भविष्य अन्धकारमय हुनसक्छ। सूर्योदय नगरपालिकाभित्र यस्ता बालबालिकाहरूको यकिन तथ्याङ्क संकलन र उनीहरूको अवस्थाको नियमित अनुगमन गर्नु एक प्रमुख चुनौती हो।

६.१.१. आमाबाबु दुवै नभएका (अनाथ) बालबालिका

आमा र बाबु दुवै गुमाएका बालबालिकाहरू (अनाथ) समाजका सबैभन्दा कमजोर सदस्य हुन्। उनीहरूले अभिभावकीय माया, उचित मार्गदर्शन र आर्थिक सहाराको अभावमा चरम कठिनाइ भोग्नुपर्ने हुन्छ। यी बालबालिकाहरूमध्ये अधिकांश आफ्ना नजिकका नातेदारहरू जस्तै हजुरबा-हजुरआमा, काका-काकी वा अन्य संरक्षकको जिम्मामा रहेका छन्। यद्यपि, संरक्षकहरूको आफ्नै आर्थिक अवस्था कमजोर हुँदा यी बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणमा पर्याप्त ध्यान पुग्न सकेको छैन। उनीहरू मानसिक रूपमा एक्लोपन, हीनताबोध र असुरक्षाको भावनाबाट गुज्रिरहेका हुन्छन्। नगरपालिकाले यस्ता बालबालिकाको पहिचान गरी उनीहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता, शैक्षिक छात्रवृत्ति र मनोसामाजिक परामर्श जस्ता सेवाहरूसँग जोड्न प्रयास गरे तापनि सबै पीडित बालबालिकासम्म यी सेवाहरू पुग्न सकेका छैनन्।

६.१.२. एकल अभिभावक भएका बालबालिका

एकल अभिभावक (आमा वा बाबु मात्र) भएका बालबालिकाहरूको संख्या अनाथ बालबालिकाको तुलनामा निकै ठूलो छ। नगरपालिका क्षेत्रभित्र वैदेशिक रोजगार, सम्बन्धविच्छेद, पति वा पत्नीको मृत्यु वा परित्याग जस्ता कारणहरूले एकल आमाको संरक्षणमा रहने बालबालिकाको संख्या पनि धेरै रहेको छ। एकल अभिभावक, प्राय महिलाहरूले, परिवारको आर्थिक भार र बालबालिकाको पालनपोषणको दोहोरो जिम्मेवारी वहन गर्नुपर्दा उनीहरू चरम मानसिक र आर्थिक दबाबमा हुन्छन्। यसको प्रत्यक्ष असर बालबालिकाको हेरचाह र शैक्षिक अवसरमा पर्दछ। बुबा वैदेशिक रोजगारीमा गएका परिवारका बालबालिकाले आर्थिक सुविधा पाए पनि अभिभावकीय निगरानी र भावनात्मक सहाराको अभाव महसुस गर्ने गरेको अध्ययनहरूले देखाएका छन्। नगरपालिकाले एकल महिलालाई प्रदान गर्ने सुरक्षा भत्ताले केही राहत दिए पनि उनीहरूका बालबालिकाका लागि लक्षित कार्यक्रमहरूको अभाव खट्किएको छ।

६.१.३. सडक बालबालिकाको अवस्था

सूर्योदय नगरपालिका पूर्ण रूपमा सहरीकरण नभइसकेकाले ठूला सहरहरूमा जस्तो स्थायी रूपमा सडकमै जीवनयापन गर्ने बालबालिकाको छैन। गत आ.व.हरूमा फिक्कल, पशुपतिनगर जस्ता व्यापारिक क्षेत्रहरूमा जोखिममा रहेका ३ जना बालबालिकाहरू पहिचान गरी उद्धार, पारिवारिक पुनर्मिलन र पुनर्स्थापना गरिएको थियो। आ.व. ०८१/८२ को तथ्याङ्कमा यो सङ्ख्या देखिएको छैन। यी बालबालिकाहरू पारिवारिक विखण्डन, चरम गरिबी, वा घरभित्रको हिंसा सहन नसकेर सडकमा आएका हुन्छन्। यस्ता बालबालिकाको

पहिचान, उद्धार, पारिवारिक पुनर्मिलन र पुनर्स्थापनाका लागि नगरपालिका, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था, नेपाल प्रहरी, नगर प्रहरी, माइति नेपाल, शक्ति समूह तथा नागरिक समाज, नगर बाल सञ्जालबीच एकीकृत संयन्त्रको विकास भएको छ ।

६.२. अपांगता भएका बालबालिकाको अवस्था र सहयोग

अपांगता भएका बालबालिकाहरूलाई समान अवसर र सम्मानजनक जीवनयापनको अधिकार सुनिश्चित गर्नु सभ्य समाजको परिचायक हो। उनीहरूले भोग्नुपरेका अवरोधहरूलाई हटाएर शिक्षा, स्वास्थ्य र सामाजिक जीवनमा सक्रिय सहभागिता गराउनु राज्यको दायित्व हो।

६.२.१. अपांगताको प्रकार अनुसार वर्गीकरण

सूर्योदय नगरपालिकामा लगभग ८४६ भन्दा बढी अपांगता भएका व्यक्तिहरू रहका छन् । जसमध्ये १३४ जना १८ वर्ष मुनिका बालबालिका पर्दछन्। सूर्योदय नगरपालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पुनएकीकरण कार्यक्रम अनर्तगत रहेको अभिलेख निन्न अनुसार रहेको छ।

अपांगताको प्रकार	**जम्मा संख्या**	**बालक**	**बालिका**	**कैफियत**
शारीरिक अपांगता	४५	२६	१९	
दृष्टिसम्बन्धी अपांगता	११	५	६	
श्रवणसम्बन्धी अपांगता	८	४	४	
अटिजम	६	३	३	
बौद्धिक अपांगता	१७	१०	७	
मानसिक/ मनोसामाजिक	३	१	२	
स्वर बोलाई	८	२	६	
बहु-अपांगता	३६	२३	१३	
जम्मा	**१३४**	**७४**	**६०**	

६.२.२. परिचयपत्र प्राप्त बालबालिकाको संख्या

अपांगता परिचयपत्र राज्यले प्रदान गर्ने सामाजिक सुरक्षा भत्ता, स्वास्थ्य उपचारमा छुट, शिक्षामा छात्रवृत्ति र अन्य सुविधाहरू प्राप्त गर्ने आधिकारिक आधार हो। नगरपालिकामा हालसम्म १३४ जना अपांगता भएका बालबालिकाले परिचयपत्र प्राप्त गरेका छन्। जसमा ७४ जना बालक र ६० जना बालिका पर्दछन्। आ.व. ०८१/८२ मा १ जना सामान्य अपांगता भएको बालकलाई सेतो, १ जना अति अशक्त अपांगता भएको बालकलाई निलो परिचयपत्र र १ जना पूर्ण अशक्त अपांगता भएको बालिकालाई रातो परिचयपत्र वितरण गरिएको छ।

६.२.३ पहुँच र सहयोगी सामग्री वितरण कार्यक्रम

नगरपालिकाले अपांगता भएका बालबालिकाहरूको जीवनयापन सहज बनाउन विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। आ.व. ०८१/८२ मा, २ जनालाई ह्वीलचेयर वितरण गरिएको छ।

६.३. सामाजिक सुरक्षा योजनाहरू

सामाजिक सुरक्षा योजनाहरूले आर्थिक रूपमा विपन्न र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाको जीवनमा प्रत्यक्ष सकारात्मक प्रभाव पार्दछन्।

६.३.१. बालबालिकामैत्री भत्ता (दलित तथा लोपोन्मुख) पाउने संख्या

नेपाल सरकारको नीति अनुसार, दलित समुदायका पाँच वर्ष मुनिका बालबालिका र लोपोन्मुख जातिका बालबालिकाले मासिक बाल पोषण भत्ता प्राप्त गर्ने गरेका छन् । यस आ.व.को तथ्याङ्क अनुसार सूर्योदय नगरपालिकामा हाल १२८ जना दलित बालबालिका र २३३ जना लोपोन्मुख जातिका बालबालिकाले यो

सुविधा प्राप्त गरिरहेका छन् । यो भत्ताले बालबालिकाको पोषण र स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण टेवा पुर्याएको छ ।

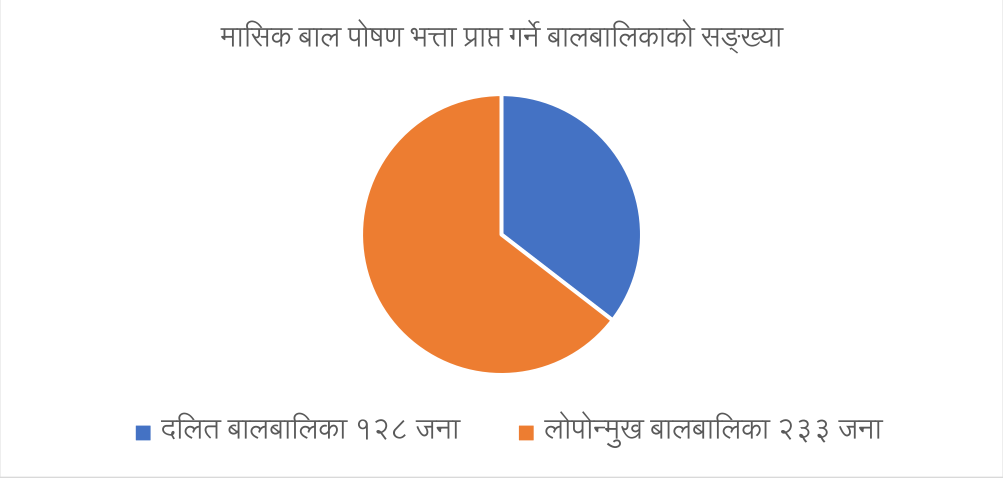

६.३.२. बालबालिकाको संरक्षण तथा व्यवस्थापन

नगरपालिकाले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी संस्थागत संरक्षणभन्दा पारिवारिक वा समुदायमा आधारित संरक्षणलाई प्राथमिकता दिएको छ । यसै अनुरूप, हाल नगर क्षेत्रमा कुनै पनि सरकारी वा निजी बालगृह औपचारिक रूपमा सञ्चालनमा छैनन् । विशेष परिस्थितिमा (जस्तै: हिंसा, दुर्व्यवहार, बेचबिखनको जोखिम वा सडक-सम्पर्क) तत्काल उद्धार तथा संरक्षण आवश्यक पर्ने बालबालिकाका लागि सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ७ मा निर्मित "हिंसापीडित महिला संरक्षण गृह" मा शक्ति समूह र माइति नेपालको सहयोगमा अस्थायी आश्रयको आकस्मिक व्यवस्था गरिएको छ । अस्थायी संरक्षणमा रहेका बालबालिकाको अवस्थाको नियमित अनुगमन गर्ने, उनीहरूलाई आवश्यक मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्ने, र यथासम्भव छिटो पारिवारिक पुनर्मिलन गराउने वा वैकल्पिक पारिवारिक संरक्षणको व्यवस्था मिलाउने संयन्त्र नगरपालिकाले विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

परिच्छेद ७
संस्कृति, खेलकुद र सिर्जनात्मक गतिविधि

बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासको अवधारणाले उनीहरूको बौद्धिक पक्षलाई मात्र नभई शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक र सिर्जनात्मक पक्षलाई समेत समान महत्व दिन्छ । औपचारिक शिक्षाले ज्ञानको दायरा फराकिलो बनाउँछ भने कक्षाकोठा बाहिरका सांस्कृतिक, खेलकुद र सिर्जनात्मक गतिविधिहरूले उनीहरूमा अन्तरनिहित प्रतिभा प्रस्फुटन गराउने, आत्मविश्वास बढाउने, सामाजिकीकरणमा सघाउने तथा आफ्नो मौलिक पहिचानप्रति गर्व गर्न सिकाउँछ । सूर्योदय नगरपालिका, आफ्नो प्राकृतिक सुन्दरता र सांस्कृतिक विविधताले सम्पन्न क्षेत्र भएकाले, बालबालिकालाई यस्ता गतिविधिहरूमा संलग्न गराउन प्रशस्त अवसरहरू प्रदान गरेको छ । यस परिच्छेदमा यिनै गतिविधिहरूमा बालबालिकाको सहभागिता, अवसर र पूर्वाधारको विश्लेषण गरिएको छ ।

७.१. बाल क्लबहरू

बाल क्लबहरू बालबालिकाको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, उनीहरूलाई आफ्ना अधिकार र कर्तव्यबारे सचेत गराउने, र उनीहरूको नेतृत्व क्षमता विकास गर्ने सबैभन्दा प्रभावकारी मञ्च हुन् । सूर्योदय नगरपालिकाले बाल सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने राष्ट्रिय नीतिलाई आत्मसात् गर्दै बाल क्लब गठनलाई प्राथमिकता दिएको छ । नगरपालिका क्षेत्रभित्र विद्यालय-स्तरीय र समुदाय-स्तरीय बाल क्लबहरू गठन

भएका छन्। नगरपालिकाका १४ वटै वडाहरूमा बाल क्लब गठन भएको छ र नगरस्तरीय बाल सञ्जाल समेत क्रियाशील छ, जसले वडा र विद्यालयस्तरका क्लबहरूबीच समन्वय र समग्रको काम गर्दछ।

७.१.१. सक्रिय बाल क्लब र क्रियाकलापहरू

गठन भएकामध्ये सक्रिय क्लबहरू नियमित रूपमा सक्रिय र प्रभावकारी छन्। यी सक्रिय क्लबहरूले विद्यालय र समुदायमा प्रशंसनीय कार्यहरू गर्दै आएका छन्।

सचेतनामूलक कार्यक्रम: बाल अधिकार, बाल विवाह तथा बालश्रम विरुद्ध र्‍याली, सडक नाटक, देउसी-भैलो मार्फत सन्देश प्रवाह गर्ने गरेका छन्। साथै, अनलाइन सुरक्षा, साइबर अपराध र लागूऔषध दुर्व्यसन विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी एक स्वस्थ र सुरक्षित पुस्ता निर्माणमा जोड दिएका छन्।

सरसफाइ तथा वातावरण संरक्षण: विद्यालय परिसर, सार्वजनिक स्थल तथा समुदायमा नियमित सरसफाइ, वृक्षरोपण, र फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतना अभियान सञ्चालन गर्ने।

सिर्जनात्मक तथा बौद्धिक विकास: हाजिरीजवाफ, वक्तृत्वकला, कविता वाचन, निबन्ध लेखन प्रतियोगिता आयोजना गर्ने तथा भित्ते पत्रिका प्रकाशन गर्ने।

सहयोग तथा समन्वय: नयाँ विद्यार्थीलाई स्वागत गर्ने, कमजोर आर्थिक अवस्थाका सहपाठीलाई सहयोग गर्ने, र विद्यालय प्रशासनलाई बालमैत्री वातावरणका लागि सुझाव दिने।

७.२. सहभागिता

७.२.१. सांस्कृतिक कार्यक्रममा बाल सहभागिता

सूर्योदय नगरपालिकाको बहुसांस्कृतिक विविधतालाई जीवन्त राख्न र भावी पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न नगरपालिकाले “हाम्रो सूर्योदय” नामक स्थानीय पाठ्यपुस्तक (कक्षा १-८) निर्माण गरी लागू गरेको छ। विद्यालय, समुदाय तथा नगरस्तरमा आयोजना हुने सांस्कृतिक कार्यक्रमहरूमा बालबालिकाको सहभागिता दर उत्साहजनक रहेको छ। बालबालिकाहरूले परम्परागत संस्कृति, नृत्य र झाँकीलाई आधुनिक प्रविधि र प्रस्तुतिसँगै अङ्गालेका छन्, जसले मौलिक संस्कृतिको संरक्षण र सम्वर्द्धनमा नयाँ आयाम थपेको छ।

७.२.२. खेलकुद गतिविधिमा संलग्न बालबालिका

खेलकुद सूर्योदय नगरपालिकाको बाल जीवनशैलीको एक अभिन्न अंग बनेको छ, जहाँ प्रत्येक विद्यार्थीलाई कुनै न कुनै खेलकुद गतिविधिमा आबद्ध हुन प्रोत्साहित गरिएको छ। फुटबल, भलिबल, क्रिकेट, ब्याडमिन्टनका साथै कराते, तेक्वान्दो, उसुजस्ता मार्सल आर्ट्स र बौद्धिक क्षमताको चेस जस्ता इन्डोर गेमहरूमा बालबालिकाको आकर्षण र सहभागिता उच्च छ। राष्ट्रपति रनिङ शिल्ड, अन्तर-विद्यालय महिला तथा पुरुष फुटबल प्रतियोगिता जस्ता कार्यक्रमहरूले बालबालिकाहरूलाई प्रतिभा प्रदर्शन गर्ने मञ्च उपलब्ध भएको छ।

७.२.३. खेलकुद पूर्वाधारको अवस्था

नगरपालिकाको पहाडी भौगोलिक अवस्थितिका बाबजुद खेलकुद पूर्वाधार विकासमा ऐतिहासिक फड्को मारेको छ। सबै विद्यालयहरूमा खेल्नयोग्य र व्यवस्थित खेल मैदान निर्माण भएको छ। वडा तथा नगरस्तरीय खेल मैदानहरूले खेलकुदमा सबैको पहुँच बढाएका छन्। वडा नं. ८ कजेनीमा निर्मित अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको क्रिकेट मैदान नगरपालिकाको गौरवको आयोजना हो। साथै, करफोक खेलमैदानलाई रङ्गशालामा विकास गर्न नगरपालिका निरन्तर अघि बढेको छ, जसले प्रतिभावान खेलाडीहरूलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पुग्न बलियो आधार तयार पारेको छ।

७.३. सिर्जनात्मक अभ्यास

सिर्जनात्मकताले बालबालिकालाई नयाँ तरिकाले सोच्न, समस्या समाधान गर्न र आफ्नो भावना तथा विचारहरूलाई कलात्मक रूपमा व्यक्त गर्न सिकाउँछ।

७.३.१. कला, संगीत, कविता लेखन आदिमा संलग्नता

सूर्योदय नगरपालिकाका बालबालिकाहरूमा कला, संगीत, साहित्यजस्ता सिर्जनात्मक क्षेत्रमा प्रचुर सम्भावना देखिन्छ। नगरपालिकाको “बाह्र महिना बाह्र कार्यक्रम” अन्तर्गत सञ्चालित विभिन्न सिर्जनात्मक अभ्यास र गतिविधिहरूमा सबै बालबालिका संलग्न रहेका छन्। विद्यालयस्तरमा आयोजना हुने चित्रकला, निबन्ध लेखन र कविता वाचन प्रतियोगिताहरूमा उनीहरूको उत्साहजनक सहभागिता रहेको पाइन्छ ।

७.३.२. स्थानीय प्रतिभा पहिचान र प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरू

नगरस्तरीय, वडास्तरीय, विद्यालयस्तरीय लगायत समुदय र टोलस्तरीय बाल प्रतिभा प्रतियोगिताजस्ता कार्यक्रमहरू आयोजनाले स्थानीय प्रतिभाहरूको पहिचान गर्दै आएको छ। नगरपालिकाले विभिन्न समयमा स्थानीय साहित्यिकारहरू र कलाकारहरूसँग सहकार्य गरी बालबालिकाका लागि कार्यशाला, तालिम र प्रदर्शनी आयोजना गरेको पाइन्छ । जसले पहिचान भएका प्रतिभाहरूको निरन्तरताका लागि आवश्यक सहयोग, तालिम र अवसर प्रदान गर्ने ठोस योजना र उचित Platform उपलब्ध गराएको देखिन्छ।

परिच्छेद ८
नीति, योजना र संस्थागत व्यवस्था

बालबालिकाको अधिकारको संरक्षण र विकासका लागि गरिने प्रयासहरू तब मात्र दिगो र प्रभावकारी हुन्छन् जब ती बलियो नीतिगत, योजनागत र संस्थागत आधारमा टिकेका हुन्छन्। यो परिच्छेदले सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको हितका लागि तर्जुमा गरेका स्थानीय नीति तथा कानुन, बजेट तथा लगानीको अवस्था, र विभिन्न निकायहरूबीचको संस्थागत समन्वयको समीक्षा गर्दछ। यी व्यवस्थाहरूले नै प्रतिवेदनका अन्य परिच्छेदहरूमा औंल्याइएका समस्याहरूको समाधान र अवसरहरूको उपयोग गर्ने मार्गचित्र प्रदान गरेको छ ।

८.१ स्थानीय नीति तथा कानून

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहलाई आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र विभिन्न विषयमा कानुन, नीति र मापदण्ड बनाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । बालबालिकाको क्षेत्रमा यस्ता नीतिगत व्यवस्थाहरूले कार्यक्रम कार्यान्वयनमा स्पष्टता, एकरूपता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्दछ।

८.१.१ बाल संरक्षण नीति तथा कानून

सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको संरक्षणलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै विभिन्न नीति तथा कानूनहरू कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यसको मुख्य आधार "सूर्योदय नगरपालिकाको वालवालिका सम्वन्धी ऐन, २०७६" हो, जसले बालबालिकाको समग्र विकासलाई समेट्दछ। बालबालिकाको अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न "बाल अधिकार संरक्षण तथा संसोधन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७७" र उनीहरूको आर्थिक भविष्य सुरक्षित गर्न "बाल वचत खाता सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९" लागू गरिएको छ। अनाथ तथा जोखिममा परेका बालबालिकालाई सामाजिक सुरक्षाको दायरामा ल्याउन "अनाथ तथा जोखिमयुक्त बालबालिकाको लागि सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम (सन्चालन) कार्यबिधि, २०७५" ले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । बालबालिकामाथि हुने सबै प्रकारका हिंसा, दुर्व्यवहार, शोषण, र बेवास्तालाई शून्य सहनशीलताको सिद्धान्त ल्याएको छ। अपांगता भएका बालबालिकाको पहिचान र अधिकार सुनिश्चित गर्न "सूर्योदय नगरपालिकाका अपांगता भएका व्यक्तिहरुको परिचयपत्र वितरण कार्यविधि, २०७५" र उनीहरूको स्वास्थ्य उपचारमा पहुँच बढाउन "सूर्योदय नगरपालिकाको अपांगता भएका व्यक्तिहरुको स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७" कार्यान्वयनमा छन् । महिला तथा बालबालिकालाई मानव बेचबिखनजस्तो गम्भीर अपराधबाट जोगाउन "नगरस्तरीय मानव बेचविखन तथा ओसारपोसार नियन्त्रण

समिति (गठन तथा परिचालन) कार्यविधि, २०७८" मार्फत संरचनागत प्रयास गरिएको छ। यसका साथै, "सूर्योदय नगरपालिकामा मदिरा तथा सुर्ति जन्य वस्तु नियन्त्रण र नियमन ऐन, २०८०" ले बालबालिका, विद्यार्थी र गर्भवती महिलालाई लक्षित गरी धुम्रपान तथा मध्यपान नियन्त्रणमा जोड दिएको छ भने "सूर्योदय नगरपालिकाको अतिविपन्न नागरिक आवास निर्माण कार्यविधि, २०८१" ले नगरभित्रका बालबालिकाहरूलाई समेत सुरक्षित आवासको अधिकार सुनिश्चित गर्न मद्दत पुऱ्याएको छ।

८.१.२ शिक्षा ऐन/नियमावली र स्वास्थ्यसम्बन्धी नीति कार्यक्रम

सूर्योदय नगरपालिकाले शिक्षा तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा बालबालिकाको अधिकार सुनिश्चित गर्न विभिन्न ऐन, नियमावली तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी जारी गरिएको "सूर्योदय नगरपालिकाको आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा ऐन, २०७६" र "सूर्योदय नगरपालिकाको शिक्षा नियमावली, २०७६" ले विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने, दण्डसजाय अन्त्य गर्ने, र पाठ्यक्रमलाई स्थानीयकरण गर्ने जस्ता विषयमा कानुनी आधार प्रदान गरेको छ। यसैगरी, "सूर्योदय नगरपालिकाको स्वास्थ्य ऐन, २०७८" ले बालबालिकाको खोप, पोषण, नियमित स्वास्थ्य परीक्षणका साथै किशोर-किशोरीका लागि यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य परामर्श सेवा सुनिश्चित गर्न मद्दत पुऱ्याएको छ। शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार ल्याउने उद्देश्यले "मेयर शिक्षा सुधार कोष सञ्चालन कार्यविधि, २०७९" मार्फत आर्थिक स्रोत परिचालन गरिएको छ। विद्यालयको आर्थिक पारदर्शिता र जवाफदेहिताका लागि "सूर्योदय नगरपालिकाको सामुदायिक विद्यालयको आर्थिक कार्यविधि सम्बन्धी नियमावली, २०७८" र समग्र कार्यसम्पादन मूल्यांकनका लागि "सूर्योदय नगरपालिकाको विद्यालय कार्यसम्पादन निर्देशिका, २०७८" लागू गरिएको छ। विद्यार्थीहरूमा उद्यमशीलताको भावना जगाउन कक्षा ९ देखि १२ लाई लक्षित गरी "एक शिक्षण संस्था, एक उद्यम कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७९" कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। त्यस्तै, कक्षा ८ देखि १० का विद्यार्थी र अभिभावकलाई उनीहरूको सीप, रुची र खुबीअनुसारको वृत्ति विकासमा सहयोग गर्न "सूर्योदय नगरपालिकाको विद्यालयमा वृत्ति मार्ग निर्देशन कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०८१" र "सूर्योदय नगरपालिकाको वृत्ति मार्ग निर्देशन इकाइ व्यवस्थापन तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०८१" ले महत्त्वपूर्ण सफलता हासिल गरेका छन्।

८.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यविधि, २०७८ को कार्यान्वयन अवस्था

नेपाल सरकारले जारी गरेको “बालमैत्री स्थानीय शासन: राष्ट्रिय रणनीति, २०७४”, "बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७८", “बालमैत्री स्थानिय शासन घोषणा कार्यविधि, २०७९” बालबालिकाको अधिकारलाई स्थानीय तहको योजना, बजेट, र सेवा प्रवाहको हरेक पक्षमा एकीकृत गर्ने एक महत्वपूर्ण मार्गदर्शन हो। सूर्योदय नगरपालिकाले यी कानूनहरूलाई आत्मसात् गर्दै आफूलाई बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त नगर घोषणा गरेको छ। यसका लागि कार्यविधिले तोकेका ५१ वटा सूचकहरू र नगगरपालिकाले थप गरेका ३ वटा सूचक गरी ५४ वटा सूचकहरूमा पुरा गरेको छ। हालसम्म जन्म दर्ता, पूर्ण खोप, विद्यालय भर्ना दर जस्ता सूचकहरूमा राम्रो प्रगति हासिल गरेको छ भने बालश्रममुक्त, बालबिवाहमुक्त, र पूर्ण साक्षरता जस्ता चुनौतीपूर्ण सूचकहरूमा समेत उत्कृष्टता हासिल गरेको छ। तथापि, बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त नगरलाई अझ दरिलो राख्न सूचकहरूको नियमित अनुगमन, निरीक्षण, तथ्याङ्क संकलन, र प्रगति समीक्षाहरू नियमित गर्न आवश्यक देखिन्छ।

८.२ बजेट र लगानी

नीति र योजनाहरूलाई यथार्थमा परिणत गर्न पर्याप्त वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्दछ। बालबालिकाको क्षेत्रमा गरिने लगानी भविष्यको लागि सबैभन्दा उत्तम लगानी हो। यसै वास्तविकतालाई आत्मसात् गर्दै सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि बजेट विनियोजन गर्दै आएको छ।

८.२.१ बालबालिकाका लागि विनियोजन गरिएको कुल बजेट (आ.व. २०८१/८२)

सूर्योदय नगरपालिकामा आर्थिक वर्ष २०८१/८२ का लागि बालबालिका तथा किशोरकिशोरीसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित क्षेत्रहरू (जस्तै: शिक्षा, स्वास्थ्य, बाल संरक्षण, पोषण, खेलकुद) मा सशर्त समेत कुल **रू. ४७,८५,०५,००० (अक्षरुपी: सतालीस करोड पचासी लाख पाँच हजार)** विनियोजन भएको छ। यो रकम नगरपालिकाको स्थानीय सञ्चित कोषबाट खर्च हुने कुल बजेट रु. १,१०,७५,२४,५०० को **४३.२१%** हो । गत आ.व. २०८०/८१ मा यस क्षेत्रमा सशर्त समेत कूल **रू. ३८,२४,४४,०००** विनियोजन भएको थियो, जसको तुलनामा यस वर्ष बजेटमा उल्लेख्य वृद्धि गरिएको छ । विनियोजित बजेट मुख्यतया बालबालिकाको सुरक्षा, संरक्षण, प्रतिभा पहिचान, विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम, बाल विकास केन्द्र सञ्चालन, छात्रवृत्ति, बाल क्लब परिचालन, अपाङ्गता भएका बालबालिकाको पुनर्स्थापना र सशक्तीकरण, र किशोरकिशोरी लक्षित कार्यक्रमहरू जस्ता शीर्षकहरूमा केन्द्रित छ।

बालबालिका तथा किशोरकिशोरी लक्षित आ.व. ०८०/८१ र आ.व. ०८१/८२ को कार्यक्रमको तुलनात्मक तालिका तपसिल बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ।

बालबालिका लक्षित बजेटको तुलनात्मक विवरण (आ.व. २०८०/८१ र २०८१/८२)

(रकम रु. हजारमा)

योजना/ कार्यक्रम	बजेट	
	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२
शिक्षा तथा बाल विकास		
आधारभूत तथा माध्यमिक तहका शिक्षक तलब भत्ता	१९,५८,९०	२५,०५,७९
विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (सशर्त)	६,२२,५८	६,२२,५८
विद्यालय पूर्वाधार र मर्मत सम्भार	१,२०,००	३,०५,००
शैक्षिक विकास कार्यक्रम (छात्रवृत्ति, शैक्षिक सामग्री, अतिरिक्त क्रियाकलाप)	५५,००	१,२३,६०
बाल विकास केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	२०,००	३०,००
स्वास्थ्य तथा पोषण		
आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथा मातृशिशु र बालस्वास्थ्य कार्यक्रम	२,२०,००	३,०५,००
पूर्ण खोप, पोषण र विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम	५०,००	१,५०,००
अपाङ्गता रोकथाम तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम	१०,००	१९,९१
बाल संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षा		
बाल विवाह विरुद्धको अभियान र सचेतना	५,००	७,५०
बाल क्लब परिचालन तथा क्षमता विकास	३,००	५,००
जोखिममा परेका बालबालिकाका लागि सहयोग	५,००	१०,००
युवा, खेलकुद तथा प्रतिभा पहिचान		
युवा तथा खेलकुद विकास कार्यक्रम	३०,००	९४,३२
नगरस्तरीय तथा वडास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता (राष्ट्रपति रनिङ्ग सिल्ड सहित)	५०,००	८०,००
प्रतिभा पहिचान तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	१०,००	१५,००
वडास्तरीय बाल लक्षित कार्यक्रमहरू (विविध)		

वडा नं १-१४ बाट सञ्चालित बालकेन्द्रित कार्यक्रमहरू	१,५०,४४	३,०६,४५
कुल जम्मा	**३८,२४,४४**	**४७,८५,०५**

*(**नोट:** यो विश्लेषण आ.व. २०८०/८१ र २०८१/८२ को बजेट पुस्तिकामा आधारित छ । बजेट शीर्षकहरूलाई बालबालिकासँगको प्रत्यक्ष सरोकारका आधारमा समूहकृत गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।)*

८.२.२ बजेटको उपयोग र प्रभावकारिता

कार्यक्रमिक कार्यविधिको अभाव, खरिद प्रक्रियाको जटिलता, र आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने प्रवृत्ति जस्ता कारणहरूले गत आ.व.को विनियोजित बजेट पूर्ण रूपमा खर्च हुन नसकेपनि कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सम्पन्न भई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनमा आइरहेका छन्। खर्च गरिएको रकमले बालबालिकाको जीवनमा के कस्तो सकारात्मक परिवर्तन ल्यायो भन्ने कुराको वस्तुनिष्ठ मूल्याङ्कन गर्ने प्रणालीको विकास हुन भने आवश्यक देखिन्छ।

८.३ संस्थागत समन्वय

बालबालिकाको मुद्दा बहु-क्षेत्रगत भएकाले कुनै एक निकायको एकल प्रयासले मात्र यसको सम्बोधन सम्भव छैन । यसका लागि सरकारी, गैर-सरकारी, र सामुदायिक संस्थाहरूबीच बलियो समन्वय र सहकार्य अपरिहार्य हुन्छ।

८.३.१ साझेदार सरकारी तथा गैर-सरकारी संघसंस्था

सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको क्षेत्रमा विभिन्न संघसंस्थाहरूसँग साझेदारी र समन्वय गर्दै आएको छ । सरकारी निकायहरूमा नेपाल प्रहरी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, र प्रदेश सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू पर्दछन्। शक्ति समूह नेपाल, माइति नेपाल, बाल हेल्प लाइन १०९८, मानव अधिकार मञ्च नेपाल जस्ता संस्थाहरू साथै स्थानीय संघ संस्था तथा सञ्चार माध्यमहरूबाट समेत बालबालिका सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन भई नगरपालिकालाई प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग प्रदान गरिरहेका छन् । यी साझेदारीहरूलाई थप व्यवस्थित, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउन एक साझा मञ्च वा समन्वय समिति गठन गरी नियमित समीक्षा गर्नु लाभदायक हुनेछ।

८.३.२ स्थानीय तह, विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थाबीचको समन्वय कार्यक्रमहरू

नगरपालिकाभित्रका विभिन्न निकायहरूबीचको आन्तरिक समन्वय बाल सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताका लागि महत्वपूर्ण हुन्छ । हाल नगरपालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, र महिला तथा बालबालिका शाखाहरूबीच विभिन्न विषयमा समन्वय भइरहेको छ । त्यसैगरी, वडा कार्यालयहरूले आफ्नो क्षेत्रभित्रका विद्यालय र स्वास्थ्य चौकीहरूसँग मिलेर भर्ना अभियान, खोप क्लिनिक, र सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दछन् । यद्यपि, कहिलेकाहीँ निकायहरूबीच "आफ्नो मात्र काम" भन्ने सोच (Silo Mentality) र सूचनाको अभावले गर्दा कार्यक्रमहरूमा दोहोरोपना आउने वा लक्षित वर्ग छुट्ने जस्ता समस्याहरू देखिन्छन्।

८.३.३ सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS)

तथ्याङ्कमा आधारित योजना निर्माण र अनुगमनका लागि एक भरपर्दो सूचना व्यवस्थापन प्रणाली अनिवार्य हुन्छ। शिक्षा क्षेत्रमा, विद्यालयहरूले एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS) मार्फत विद्यार्थी, शिक्षक र भौतिक पूर्वाधारको तथ्याङ्क नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने गरेका छन्। यसले शैक्षिक योजना निर्माणमा ठूलो सहयोग पुर्याएको छ। तर, स्वास्थ्य, बाल संरक्षण, र सामाजिक सुरक्षा जस्ता अन्य क्षेत्रमा बालबालिकासँग सम्बन्धित एकीकृत र नियमित सूचना प्रणालीको अभाव छ। विभिन्न निकायहरूमा छरिएर रहेका तथ्याङ्कहरूलाई एकीकृत गरी एक "नगर बाल सूचना प्रणाली" (Municipal Child Information System) विकास गर्न सकेमा बालबालिकाको अवस्थाको यथार्थपरक विश्लेषण गर्न र उनीहरूका लागि लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सहज हुनेछ।

परिच्छेद ९
चुनौतीहरू र अवसरहरू

९.१. प्रमुख चुनौतीहरू

९.१.१. भौगोलिक विकटता र पूर्वाधारको असमान वितरण

नगरपालिकाका ग्रामीण र दुर्गम वडाहरूमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा, विशेषगरी यन्त्र तथा मेसिनरीको पहुँच, विशेषज्ञ र मानसिक स्वास्थ्य परामर्शको पहुँचमा कमी हुनु प्रमुख चुनौती हो। पूर्वाधारको असमान वितरणले बालबालिकाको आधारभूत अधिकारको उपभोगमा बाधा पुऱ्याएको छ।

९.१.२. शैक्षिक गुणस्तरको प्रश्न

विद्यालय तहमा विद्यार्थीहरूले बीचमै पढाइ छोड्नु (ड्रपआउट) साथै शतप्रतिशत सफल नतिजा नहुनु जस्ता गम्भीर समस्याले शैक्षिक गुणस्तर र विद्यालयको सिकाइ वातावरणमाथि प्रश्न खडा गरेको छ।

९.१.३. सामाजिक-आर्थिक जड

गरिबी, परम्परागत सोच र चेतनाको कमीजस्ता जड कारणहरूले गर्दा आर्थिक रूपमा विपन्न परिवारका बालबालिकाहरूको उचित बृत्तिविकास नहुने र घरायसी कामकाजमा संलग्न हुनुपर्ने बाध्यात्मक परिस्थितिको जोखिम छ।

९.१.४. पर्याप्त बजेट र दक्ष जनशक्तिको अभाव

बालबालिकाको चौतर्फी विकासका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न विनियोजित बजेट आवश्यकताभन्दा कम हुनुका साथै स्वास्थ्यजस्ता क्षेत्रमा विशेषज्ञ तथा दक्ष जनशक्तिको पहुँचमा समेत कमी देखिन्छ।

९.१.५. तथ्याङ्क संकलन र अभिलेखीकरणमा कमजोरी

बालबालिकासँग सम्बन्धित एकीकृत, नियमित र विश्वसनीय तथ्याङ्क संकलन, व्यवस्थापन तथा अभिलेखीकरण प्रणालीको अभाव छ। यसले गर्दा आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माण र अनुगमनमा कठिनाइ उत्पन्न भएको छ।

९.२. अवसरहरू

९.२.१. संघीय र प्रदेश सरकारको नीतिगत सहयोग

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले प्रदान गरेको अधिकारको पूर्ण उपयोग गरी बालबालिकाको हितमा आवश्यक नीति, कानून र कार्यक्रमहरू निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्न सकिने अवसर छ। साथै, संघीय र प्रदेश सरकारका नीतिहरूले पनि यस कार्यमा सहयोग पुऱ्याउँछन्।

९.२.२. गैर-सरकारी तथा विकास साझेदारहरूसँगको सहकार्य सम्भावना

बालबालिकाको क्षेत्रमा क्रियाशील राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्था एवं विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य र साझेदारी गरी स्रोत, साधन र विशेषज्ञतालाई अझ दरिलो बनाउन सकिने प्रचुर सम्भावना छ।

९.२.३. चिया, कृषि र पर्यटन क्षेत्रको विकासले सिर्जना गर्ने अवसर

स्थानीय स्तरमा चिया, कृषि र पर्यटन क्षेत्रको प्रवर्द्धन र विकासबाट स्थानीय आयआर्जन वृद्धि भई गरिबी न्यूनीकरणमा सघाउ पुग्नेछ। यसले गरिब परिवारको बालबालिकाको जीवनस्तर सुधार गर्न महत्त्वपूर्ण अवसर सिर्जना गर्नेछ।

९.२.४. डिजिटल प्रविधिको प्रयोग विस्तार र सचेतना वृद्धि

डिजिटल तथा सूचना प्रविधिको विस्तार गरी शैक्षिक सामग्रीको पहुँच बढाउन, बाल अधिकार र सामाजिक सचेतना फैलाउन तथा सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो र पारदर्शी बनाउछ ।

९.२.५. सक्रिय बाल क्लब र युवा नेतृत्व विकासको सम्भावना

नगरभित्र रहेका सक्रिय बाल क्लबहरूलाई परिचालन, सशक्तीकरण र प्रोत्साहन गरी उनीहरूमार्फत बाल अधिकारको सचेतना फैलाउने, सामाजिक सुधारका अभियानहरू सञ्चालन गर्ने र भविष्यका लागि सक्षम युवा नेतृत्व विकास गर्ने सम्भावना छ।

परिच्छेद १०
निष्कर्ष र सिफारिसहरू

१०.१. निष्कर्ष

"सूर्योदय नगर, पर्यटकीय शहर; बालमैत्री बनाउने हाम्रो रहर" भन्ने मूल नारालाई आत्मसात् गर्दै सूर्योदय नगरपालिकाले बालबालिकाको क्षेत्रमा हासिल गरेका उपलब्धिहरू प्रशंसनीय छन्। बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त नगर घोषणा हुनु, आधारभूत शिक्षा र स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार हुनु, बाल क्लबहरूको सक्रियता, र सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग जस्ता सकारात्मक पक्षहरूले बालबालिकाको समग्र स्थितिमा सुधारोन्मुख अवस्था देखाउँछ।

तथापि, यी उपलब्धीहरूका बाबजुद केही गम्भीर चुनौतीहरू कायमै छन्। विशेषगरी, नीति तथा संरचनाहरू बने पनि तिनको प्रभावकारी कार्यान्वयन, नियमित अनुगमन र साथै शैक्षिक गुणस्तरमा फितलोपना र गरिबीसँग जोडिएको जोखिमयुक्त समस्याहरू विद्यमान छन्। बालबालिकासँग सम्बन्धित एकीकृत र नियमित तथ्याङ्क प्रणालीको अभावले आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा कठिनाइ उत्पन्न भएको छ। तथापि, स्थानीय सरकारको दृढ इच्छाशक्ति, गैर-सरकारी संस्थाहरूसँगको सहकार्यको सम्भावना, प्रविधिको प्रयोग, र जागरुक समुदायको उपस्थितिले यी चुनौतीहरूलाई अवसरमा बदल्ने प्रचुर सम्भावना पनि देखिन्छ।

१०.२. सिफारिसहरू

माथि उल्लिखित निष्कर्षका आधारमा सूर्योदय नगरपालिकामा बालबालिकाको अधिकार सुनिश्चित गर्दै उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि निम्न क्षेत्रगत सिफारिसहरू गरिन्छ:

क. स्वास्थ्य तथा पोषण सुधारका लागि:

पहुँच विस्तार: दुर्गम तथा ग्रामीण वडाहरूमा रहेका बालबालिकालाई लक्षित गरी समय समयमा स्वास्थ्य शिविर साथै किशोर-किशोरी मैत्री यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य (ASRH) र मानसिक स्वास्थ्य परामर्श सेवालाई निरन्तरता दिने।

पोषण सुदृढीकरण: कुपोषणको समस्या आउन नदिन स्वास्थ्य संस्था, विद्यालयको दिवा खाजा र स्थानीय कृषि उत्पादनबीच समन्वय गरी नगरपालिकालाई पोषणमैत्री बनाउन निरन्तर प्रयास गर्ने।

ख. शैक्षिक गुणस्तर र पहुँच वृद्धिका लागि:

सिकाइ सुदृढीकरण: विद्यालय छोड्ने दर (ड्रपआउट) को जोखिममा पर्न सक्ने बालबालिकाहरूको पहिचान गरी सो हुन नदिन उनीहरूका लागि अतिरिक्त सहयोग कार्यक्रम सञ्चालनमा ध्यान दिने।

प्रविधिमैत्री शिक्षा: सबै विद्यालयमा इन्टरनेट र कम्प्युटरको पहुँच सुनिश्चित गर्दै डिजिटल शैक्षिक सामग्री को प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने। विज्ञान, गणित र रोबोटिक्स ल्याबको उपयोगिता बढाउने।

ग. बाल संरक्षण प्रणाली सुदृढीकरणका लागि:

संरचनागत क्रियाशीलता: पालिका तथा वडास्तरीय बैठकहरूमा बालबालिका सम्बन्धी नियमित छलफल गर्ने, क्षमता विकास तालिम र स्रोतसाधन उपलब्ध गराई पूर्ण रूपमा क्रियाशील बनाउने। बालश्रम, बालविवाह र दुर्व्यवहारको सम्बन्धमा निरन्तर अभिमूखीकरण गराउने र घटनाहरूको तत्काल रिपोर्टिङ र सम्बोधन गर्ने संयन्त्रलाई थप प्रभावकारी बनाउने।

आर्थिक सशक्तीकरण: बालश्रम हुन नदिन बालश्रमको जोखिममा रहेका परिवारहरूलाई लक्षित गरी नगरपालिकाको कृषि, पर्यटन र उद्यम विकास कार्यक्रमसँग जोडेर आयआर्जनका अवसरहरू सिर्जना गर्ने।

घ. सहभागिता र सशक्तीकरणका लागि:

बाल क्लब परिचालन: नगर तथा वडास्तरीय बाल सञ्जाल र बाल क्लबहरूलाई नीति निर्माण, योजना तर्जुमा र अनुगमन प्रक्रियामा अर्थपूर्ण रूपमा सहभागी गराउने। उनीहरूका सिर्जनात्मक तथा सचेतनामूलक कार्यक्रमका लागि छुट्टै बजेटको व्यवस्था गर्ने।

ङ. योजना, बजेट तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापनका लागि:

एकीकृत तथ्याङ्क प्रणाली: बालबालिकासँग सम्बन्धित सबै तथ्याङ्कलाई एकीकृत गर्न GIS प्रविधिमा आधारित Real-Time Digital Database System विकास गरी नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने, जसले गर्दा प्रमाणमा आधारित योजना र बजेट निर्माण गर्न सहज होस्।

बालमैत्री बजेट: बालबालिकाको क्षेत्रमा विनियोजित बजेटको खर्च, प्रगति र प्रभावकारिताको वार्षिक रूपमा सामाजिक परीक्षण गर्ने र त्यसको नतिजाको आधारमा आगामी वर्षको योजना र बजेटमा सुधार गर्ने।

१०.३. केही सान्दर्भिक तस्वीरहरू

बालबालिका संरक्षक शिक्षकहरूलाई
२ दिवसीय मनोसामाजिक परामर्श
सेवा कार्यक्रम

'पर्यटकीय नगरी'
"बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त"
सूर्योदय नगरपालिका
बालक्लबका संरक्षक शिक्षकहरु
२ दिवसीय मनोसामाजिक परामर्श
सेवा कार्यक्रम
मिति : २०८२/०२/०५ र ०६ गते
स्थान : सूर्योदय नगरपालिका
फिक्कल, इलाम
आयोजक :
सूर्योदय नगरपालिका
महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण शाखा
फिक्कल, इलाम

सूर्योदय नगरपालिका
किशोर किशोरीहरूलाई दुई दिवसीय
जीवनोपयोगी सीप विकास
तालिम कार्यक्रम

१०.४. सन्दर्भ सामग्री

- सूर्योदय नगरपालिकाको विस्तृत वस्तुगत विवरण (पार्श्वचित्र), २०७५
- सूर्योदय नगरपालिका, वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम, आ.व. ०८१/८२-०८२/८३
- सूर्योदय नगरपालिका, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय अन्तर्गतका सबै शाखाहरू
- सूर्योदय नगरपालिका, १४ वटै वडा कार्यालयहरू
- Report on Digitization of Household Inventory Survey in Suryodaya Municipality-2082
- सूर्योदय नगरपालिकाका बालबालिकाहरूको स्थिति प्रतिवेदन, २०८१
- इलाम जिल्लाका बालबालिकाहरूको स्थिति प्रतिवेदन
- suryodayamun.gov.np
- censusnepal.cbs.gov.np
- chatgpt.com
- aistudio.google.com
- grok.com
- facebook.com
- youtube.com

१०.५. अनुसूचीहरू

अनुसूची १

सूर्योदय नगरपालिकाका विद्यालयहरूको सूची

क. सामुदायिक विद्यालय

S. N	Schools Name	Ward	Email-Id
1	Bhagawati Basic School	1	raiaruna921@gmail.com
2	Chandra Kala Basic School	1	chandrakala2008@gmail.com
3	Durga Bhawani Basic School	1	durgabhawanibasicschool49@gmail.com
4	Himalaya Secondary school	1	gorkhehimalaya2004@gmail.com
5	Mahendrodaya Basic School	1	mahendrodayaelementary@gmail.com
6	Siddhadevi Basic School	1	siddhadevibasicschool11@gmail.com
7	Singha Devi Secondary School	1	shreesinghadevi75@gmail.com
8	Bouddhadham Secondary School	2	bouddhadhamschool65@gmail.com
9	Sarwajanik Basic School	2	sarwajanik2004@gmail.com
10	Bhim Jyoti Basic School	3	bhimjyotischool2034@gmail.com
11	Laxmi Rastriya Basic School.	3	laxmirastra321@gmail.com
12	Ratna Sudhar Elementary school	3	ratnasudhar@gmail.com
13	Siddheshwor Sanskrit Gurukul Pathsala	3	siddheswargurukul01@gmail.com
14	Urgen Chholing Gumba Pathshala	3	shreeurgenchholingschool@gmail.com
15	Anshubarma Basic School	4	ansubarmaelementaryschool@gmail.com
16	Janak Secondary School	4	janakschoolantu@gmail.com
17	Kanchanjungha Basic School	4	schoolkanchanjungha@gmail.com
18	Mahendra Basic School salleri	4	shreemahendrae98@gmail.com
19	Mechi Secondary School	4	mechisecschool@gmail.com
20	Rastriya Basic School takpat	4	rastriyaelesch@gmail.com
21	Bauddha Basic School	5	schoolboudha2045@gmail.com
22	Bhanu Bhakta basic school	5	bhanubhaktabasicschool1@gmail.com
23	Gorakh Basic School	5	gorakhbasicschool7@gmail.com
24	Namuna Bal Mandir Basic School	5	namunabalmandhirschool@gmail.com
25	Samalbung Secondary School	5	samalbung2013secondary@gmail.com
26	Saraswati Basic School	5	shreesaraswatielementary@gmail.com
27	Shanti Dhara Basic School	5	shantidharaschool05@gmail.com
28	Bal Bikash Basic School	6	balbikashadharbhutbidhyalaya@gmail.com
29	Saraswati Niwas Basic School	6	saraswatiniwasbasicschool@gmail.com
30	Bhagyodaya Basic School	7	bhagyodayaadharbhutbidyalaya@gmail.com
31	Kishnashram Secondary School	7	skhsskanyam@gmail.com
32	Nawa Jyoti Basic School	7	nawajyoti1234@gmail.com
33	Padma Basic School	7	padmaambischool@gmail.com
34	Adarsha Basic School kajani	8	adarshakajani@gmail.com

S. N	Schools Name	Ward	Email-Id
35	Malum Basic School	8	malumschool37@gmail.com
36	Siddha Basic School	8	siddhaelementary322@gmail.com
37	Bishnu Jyoti Basic School	9	bishnujyotifikkal9@gmail.com
38	Budanilkantha Basic School	9	shreebudhanilakantha2056@gmail.com
39	Diyalo Basic School	9	diyalobasic6@gmail.com
40	Rastriya Basic School ramphok	9	rastriyaaabi09@gmail.com
41	Adarsha Basic School yang	10	adarsha.aabi.yang2011@gmail.com
42	Fikkal Secondary School	10	fikkalsec@gmail.com
43	Krishna Basic School	10	krishnabasic10@gmail.com
44	Rastriya Basic School aarubote	10	shreerastriyabasicschool5@gmail.com
45	Bhawani Basic School	11	bhawanibasicsmaghe11@gmail.com
46	Birendra Secondary School	11	birendramavi.11@gmail.com
47	Kerabari Basic School	11	kerabarischool123@gmail.com
48	Krishna Basic School	11	shreekrishnaprimary78@gmail.com
49	Punya Smarika Basic School	11	punyasmarika@gmail.com
50	Amlishe Basic School	12	amliseab12@gmail.com
51	Ganeshwori Secondary School	12	ganeshwori.school@gmail.com
52	Karfok Vidya Mandir Secondary School	12	karfokschool35@gmail.com
53	Panchakanya Basic school	12	panchakanyaschool77@gmail.com
54	Balkalyan Basic School	13	balkalyankolbote13@gmail.com
55	Gyanodaya Basic School	13	basicschoolgyanodaya@gmail.com
56	Jyoti Secondary School	13	schooljyoti13@gmail.com
57	Balkalyan Basic School	14	balkalyanschoolsimle@gmail.com
58	Buddha Secondary School	14	buddhasecondary@gmail.com
59	Jimikhand Basic School	14	jimikhandpravi@gmail.com
60	Sarada Elementary School	14	shreesharadaelementaryschool@gmail.com
61	Saraswati secondary school	14	mavisaraswati51@gmail.com

ख. संस्थागत विद्यालय

S.N	Schools Name	ward	Email-Id
1	Maiumai English School	1	maiumaienglishschool8@gmail.com
2	Step In Education Foundation	1	stepineducation605@gmail.com
3	Rose Valley Academy	2	manita.sunuwar18@gmail.com
4	Pashupati National Academy	2	pnacademy2050@gmail.com
5	Susumna English School	2	sushumnaenglishschool@gmail.com
6	Siddhartha Pre Primary School	2	siddartha2041@gmail.com
7	Narbada Kalyan Boarding School	3	snkbs2055@gmail.com

S.N	Schools Name	ward	Email-Id
8	East Point English School	3	karmayolmo18@gmail.com
9	Namuna Ebs	4	abc@gmail.com
10	Bhagyodaya English school	4	bhagyodaya2020@gmail.com
11	Antu Academy	4	antuacademy4@gmail.com
12	Vidhya Mandir Boarding School	5	vidhyamandirebs@gmail.com
13	Golden Heaven Academy	5	goldenheavenacademy@gmail.com
14	Carnation Pre-Primary School	6	123@gmail.com
15	Golden Future Garden English school	7	futuregolden97@gmail.com
16	Ilam Tea Garden English School	8	gyabaktejendra123@gmail.com
17	Balaguru Gyan Bigyan Shikshya Sadan	9	balaguru@gmail.com
18	New World English School	9	ragungurung10@gmail.com
19	Ilam Glorious English Boarding School	9	ilamgloriouse@gmail.com
20	Holy Angel English School	9	jayfm92@gmail.com
21	Harrowhall Academy	9	aharrowhall@gmail.com
22	Panchakanya English Boarding School	10	shreepanchakanyaschool@gmail.com
23	Modern English Boarding School	10	modrenenglishschool@gmail.com
24	Sunrise English secondary School	10	sunriseschool67@gmail.com
25	Chandrodaya Academy English Education Foundation	10	chandrodaya30@gmail.com
26	Everland International Academy	10	eiahss202@gmail.com
27	Ilam Sai Jyoti English School	10	saijjyotiengschool@gmail.com
28	Ilam Rose Merry English School	11	ilamrosemerry.english1@gmail.com
29	Peaceland National Academy	11	ybashistha@gmail.com
30	Merigold English school	12	marigoldenglish068@gmail.com
31	Ilam Snow View English School	12	ilam.sebanta@gmail.com
32	Arunodaya Secondary Boarding School	14	arunodayamavi14@gmail.com

अनुसूची २

बालक्लब तथा बाल सञ्जालहरूको सूची

क्र.सं.	बालक्लब तथा बाल सञ्जालहरूको नाम	अध्यक्षको नाम	सम्पर्क नं.
१	सूर्यदय नगर बाल सञ्जाल	निर्मल गुरुङ्ग	
२	Little Angles children Club	Sarthak Rai	9816911580
३	सृजनशील बाल क्लब, सू.न.पा. १	समीक्षा खड्का	9840655222
४	सिद्धदेवी आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. १	इस्मा लिम्बु	
५	चन्द्रकला आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. १	समीर वि.क.	9816993565
६	नमुना बाल क्लब, सू.न.पा. १	सुसान्त खड्का	
७	महेन्द्रोदय बाल क्लब, सू.न.पा. १	नर्भु शेर्पा	
८	दुर्गाभवानी आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. १	रिदम महत	9862766321
९	हिमालय बाल क्लब, सू.न.पा. १	लीला कुमारी फुयल	9811085413
१०	भगवति आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. १	आयुष आचार्य	
११	सुनौलो प्रगति बाल क्लब, सू.न.पा. २	प्रतिक्षा राई	9826927701
१२	डायमण्ड बाल क्लब, सू.न.पा. २	आसा तामाङ्ग	
१३	अन्तु एकेडेमी, सू.न.पा. ४		
१४	जनक माध्यमिक विद्यालय, सू.न.पा. ४		
१५	गोरख आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. ५		
१६	सरस्वती प्राथमिक विद्यालय, सू.न.पा. ५		
१७	समालबुङ माध्यमिक विद्यालय, सू.न.पा. ५		
१८	भानुभक्त आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. ५		
१९	सरस्वती निवास आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. ६		
२०	पञ्चकन्या आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. ६		
२१	भाग्योदय आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. ७		
२२	गोल्डेन फ्यूचर गार्डेन इङ्गलिस स्कुल, सू.न.पा. ७		
२३	पद्मा आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. ७		
२४	कृष्णाश्रम माध्यमिक विद्यालय, सू.न.पा. ७		
२५	नवज्योती आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. ७		
२६	नमूना बाल क्लब, सू.न.पा. ८	किस्मत भारति	
२७	हेरोवहल एकेडेमि, सू.न.पा. ९		
२८	पालुवा बाल क्लब, वडा नं. १०		
२९	पुण्य स्मारिका आ.वि. बालक्लब, सू.न.पा. ११	सुसेस्मा राई	9842778450
३०	बीरेन्द्र मा.वि. बालक्लब, सू.न.पा. ११	रेखा लोहार	9841692198
३१	सृजना बाल क्लब, सू.न.पा. ११	आयुस राई	9869013211
३२	भवानी आ.वि. बाल क्लब, सू.न.पा. ११	निकित राई	9844625746
३३	केराबारी आ.वि. बाल क्लब, सू.न.पा. ११	प्रतिक राई	9848292066

३४	वडा स्तरीय बाल क्लब, सू.न.पा. ११	गौरब राई	9842748700
३५	करफोक विद्या मन्दिर मा.वि., सू.न.पा. १२		
३६	पञ्चकन्या आधारभूत विद्यालय, सू.न.पा. १२		
३७	गणेश्वरी माध्यमिक विद्यालय, सू.न.पा. १२		
३८	इलाम स्नो भ्यू स्कुल, सू.न.पा. १२		
३९	सुनखरी बाल क्लब, सू.न.पा. १३	प्रवल राई	9844219860
४०	ज्योति आदर्श बाल क्लब, सू.न.पा. १३	आयुसा आचार्य	9817944186
४१	सरस्वति माध्यमिक विद्यालय, सू.न.पा. १४	सिशम मगर	
४२	शारदा प्राथमिक विद्यालय, सू.न.पा. १४	दिक्षा पुलामी	
४३	बुद्ध माध्यमिक विद्यालय, सू.न.पा. १४	निशान कुमार मगर	
४४	कटुसे नमुना इङ्गलिस स्कुल, सू.न.पा. १४	किशोर पौडेल	

अनुसूची ३
नगर शिक्षा समिति

सूर्योदय नगरपालिकाको आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा ऐन, २०७६ को दफा १० बमोजिम नगरपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित विद्यालयहरूको रेखदेख, समन्वय र व्यवस्थापन गर्न गठित नगर शिक्षा समिति देहाय बमोजिम रहेको छ।

देहाय

नगर प्रमुख श्री रणबहादुर राई	- अध्यक्ष
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री अमृत बहादुर राई	- सदस्य
सामाजिक विकास समितिका संयोजक श्री डिक बहादुर बम्जन	- सदस्य
नगरसभा सदस्य श्री चन्द्रकला खत्री	- सदस्य
श्री डिल्ली प्रसाद सुवेदी	- सदस्य
श्री लेखनाथ खड्का	- सदस्य
श्री सीताराम रेग्मी	- सदस्य
प्याब्सन नगर कमिटि अध्यक्ष श्री लाक्याल लामा	- सदस्य
प्रधानाध्यापक श्री गंगाबहादुर महत	- सदस्य
प्रधानाध्यापक श्री सफल राई	- सदस्य
शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख श्री योगनिधि भट्टराई	- सदस्य सचिव